

Alexander Pechtold, populisme & charismatisch leiderschap

**Hoe D66'ers, PvdA'ers en PVV'ers betekenis
geven aan het leiderschap van Alexander
Pechtold**

Naam: Claudia Verhoeven

Studentnummer: 325805

Email: cpverhoeven@gmail.com

Begeleider: Dr. Chris Aalberts

Tweede lezer: Dr. Jiska Engelbert

Studiejaar: 2011/2012

Datum: 29 juni 2012

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	3
2. Theoretisch kader	6
2.1. Medialandschap	6
2.1.1. Burgerschap	6
2.1.2. Medialogica en mediatisering	8
2.1.3. Personalisering en popularisering van de politiek	10
2.1.4. D66 en de mediatisering en personalisering	12
2.2. Populisme	14
2.2.1. Definiëring van het populisme.....	14
2.2.2. Kenmerken van het populisme.....	15
2.2.3. Soorten populisme	17
2.2.4. D66 en het populisme	18
2.3. Charisma	20
2.3.1. Kenmerken van charismatisch leiderschap	20
2.3.2. Leiderschap en populisme	22
2.3.3. Alexander Pechtold en charismatisch leiderschap	23
2.4. Conclusie.....	24
3. Methoden	26
3.1. Probleemstelling en deelvragen	26
3.2. Receptieonderzoek	27
3.3. Focusgroepen.....	28
3.4. Respondenten	28
3.5. Beeldmateriaal	31
3.6. Analyse	33
4. Resultaten	35
4.1. Sterke visie	35
4.2. Wij-gevoel	39
4.3. Gezamenlijke vijand	41
4.4. Sterke persoonlijkheid.....	44
4.5. Anti-elite houding	47
4.6. 'Het volk'	49
4.7. Directe democratie	52
5. Conclusie	55
5.1. Samenvatting	55
5.2. Discussie	58
5.3. Vervolgonderzoek	60
6. Literatuur en bronnen	61

1. Inleiding

De Nederlandse politiek is de laatste decennia sterk veranderd. Er is sprake van mediatisering en popularisering van de politiek. Volgens Kepplinger (2002) gaat dit zelfs zo ver dat de politiek zich steeds meer aanpast aan de grillen van de media. Omdat de media een steeds grotere rol zijn gaan spelen in het politieke leven wordt er ook wel gesproken over een mediocratie (Mazzoleni & Schulz, 1999).

De rol van politici is hierdoor ook veranderd, Van Zoonen (2002: 25) spreekt in deze context van de 'political celebrity'. Politici brengen hun visie in een aantrekkelijke stijl over op de kiezers. Pels en Van Zoonen (2002) noemen deze politici 'idolen met ideeën'. Als goede politicus dien je het niet alleen goed te doen in de politieke arena, de moderne politicus moet ook zijn draai vinden in de populaire media. In de omgang met de media draait het steeds meer om de persoon, zijn of haar achtergrond en idealen en minder om inhoudelijke standpunten (Kleinnijenhuis et al., 2005 & Achterberg en Van Houten, 2010).

Door popularisering en personalisering is een charismatische politiek leider van steeds groter belang. De charismatische leider wordt meestal gelinkt aan het populisme. Volgens Eatwell (2006) is een charismatisch leider iemand met een duidelijke visie. Door deze visie met enthousiasme uit te dragen trekt de charismatische leider van leer tegen zijn politieke vijand. De charismatische leider straalt autoriteit uit en heeft een enorme aantrekkingskracht. Binnen het populisme staat de charismatische leider vaak op in tijden van crisis. Dit wekt het gevoel op bij burgers dat deze leider de problemen wel op kan lossen, in tegenstelling tot de regerende bestuurlijke elite (Canovan, 2004 & Elchardus, 2002).

In 1966 werd D66 opgericht om de Nederlandse politici wakker te schudden. Volgens de oprichters moest er naar de burger geluisterd worden en de partij pleitte voor een democratischer Nederland. Inmiddels is D66 meer dan veertig jaar actief in de Nederlandse politiek. Van een partij in opkomst die tegen de besturende elite schopt, ontwikkelde ze zich naar een gevestigde partij. D66 is een partij van grote hoogten en diepe dalen. Wellicht profiteert de partij daarom ook zo van sterk politiek leiderschap. Hoewel de partij eerder succesvol was onder van Mierlo in de jaren negentig, kende de partij ook perioden waar in het minder ging en op maar één of twee zetels stond in de peilingen. Onder Alexander Pechtold, huidig partijleider en fractievoorzitter in de Tweede Kamer van D66, groeide de partij echter weer enorm (Andeweg & Irwin, 2005).

Het lijkt er op dat Pechtold het goed doet in de media. Hij zit met grote regelmaat bij veelbekeken programma's als *De Wereld Draait Door* en *Pauw en Witteman*, waar hij de kijker weet te vermaken door zijn politieke visie met humor te brengen. D66 heeft een aantal populistische trekjes, zoals een anti-establishment sentiment en de roep om een meer directe democratie. Bovendien is er bij Pechtold duidelijk sprake van een politieke vijand, Geert Wilders en de PVV, en wordt hij geschaard onder de noemer politieke sterren. Hij valt onder een groep politici die 'zichzelf presenteren en bepaalde politieke thema's belichamen in een aantrekkelijke stijl, waarmee zij bepaalde groepen burgers mobiliseren' (Pels, 2007).

Hoewel D66 voldoet aan een aantal kenmerken van het populisme en Pechtold een charismatisch leider en politieke ster lijkt te zijn, gaat hij tegelijk openlijk de strijd aan met het populisme. Hij hekelt zowel rechts-populisten als Wilders en links-populisten als Roemer. In zijn boek 'Henk, Ingrid en Alexander' interviewde hij PVV-stemmers om achter hun motieven te komen (Pechtold, 2012). Pechtold geeft aan hierdoor dichter bij deze mensen te willen komen, echt naar hun motieven te willen luisteren. Een motief dat vrij populistisch klinkt. In de media wordt hem vaker verweten populistische uitspraken te doen. Als hij naar aanleiding van de lancering van zijn boek *Henk, Ingrid en Alexander* te gast is bij *Eva Jinek op Zondag* verwijt Jinek hem het volgende:

'In alles verzet u zich tegen het populisme. Maar uw uitspraak dat Wilders en Roemer politiek bedrijven op het misdadige af vind ik bij uitstek een populistische uitspraak. Dit omdat je door het woord misdadig te gebruiken een heel arsenaal aan beelden open trekt die je verbindt aan Roemer en Wilders. Dat klinkt als een populistische uitspraak, vindt u niet?'

(Eva Jinek op Zondag, 2012).

Pechtold vindt van niet: 'de uitspraak kwam uit mijn tenen, omdat ik het echt meen', antwoordt hij. Door middel van dit onderzoek komen we er achter hoe de sympathisanten van D66, PvdA de PVV over het populistische gehalte van Pechtold denken. Dit is interessant omdat het lijkt dat D66 onder Pechtold populistische trekjes vertoont.

In deze scriptie wil ik onderzoek doen naar het leiderschap van Alexander Pechtold en hoe hij gezien wordt door sympathisanten van verschillende partijen. De onderzoeksvraag is dan ook: *Hoe geven sympathisanten van D66, de PvdA en de PVV betekenis aan het*

leiderschap van Alexander Pechtold en herkennen zij hierin kenmerken van het populisme en charismatisch leiderschap?

Door middel van receptieonderzoek tracht ik de onderzoeksvraag te beantwoorden. Tijdens focusgroepen worden de respondenten geconfronteerd met verschillende televisieoptredens van Alexander Pechtold. Deze kwalitatieve manier van onderzoeken brengt interessante inzichten met zich mee. Op deze manier kunnen we de ideeën en meningen van individuele burgers onderzoeken (Aalberts, 2006). Bovendien onderzoeken we de verschillen tussen de aanhangers van D66, de PvdA en de PVV. Hoewel PVV-stemmers waarschijnlijk op veel punten recht tegenover D66 staan, trekt het populistische tintje van Pechtold ze wellicht wel aan. Aan de hand van focusgroepen zal duidelijk worden hoe populistisch de PVV-stemmers Pechtold vinden. PvdA'ers hebben inhoudelijke affiniteit met D66, maar stemden toch op een andere partij. Het is daarom boeiend te kijken naar hoe zij Pechtold zien.

Allereerst wordt er dieper ingegaan op het veranderende medialandschap. Daarbij is aandacht voor de mediatisering, popularisering en personalisering van de politiek. Vervolgens komt het populisme aan bod. Daarna wordt charismatisch leiderschap behandeld. Wat zijn precies de kenmerken van een charismatisch leider? De theorie wordt per hoofdstuk verbonden aan D66 en Alexander Pechtold. Vervolgens wordt in het methode hoofdstuk behandeld hoe het onderzoek is vormgegeven. Daarna worden de resultaten van het receptieonderzoek beschreven, gevolgd door de conclusie.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk komt de theorie rondom het veranderende medialandschap aan de orde, evenals de relatie tussen media en politiek. Verder wordt dieper ingegaan op politiek leiderschap en populisme. De theorie op het gebied van de media, charismatisch leiderschap en populisme wordt toegepast op D66 en Alexander Pechtold

2.1. Medialandschap

In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op de rol van de media in de politiek. Allereerst is er aandacht voor het begrip burgerschap. Tegenwoordig spreken we eerder over monitorend burgerschap dan over geïnformeerd burgerschap (Graber 2008; Schudson, 1998). Daarna wordt uitgelegd hoe door de ontzuiling en de toenemende individualisering de partijlogica plaatsmaakte voor de medialogica, waardoor de media een belangrijke plaats innemen in het politieke spectrum, onder meer om de zwevende kiezer als het ware te verleiden. Ook is er aandacht voor de personalisering en popularisering van de politiek, waardoor politici soms met popsterren vergeleken worden. Ten slotte wordt bekeken welke invloed al deze ontwikkelingen hebben gehad op D66 en politiek leider Alexander Pechtold.

2.1.1. *Burgerschap*

Eerder werd er al gesproken over de kloof tussen de politiek en de burger. Maar wat is precies de taak van de burger? In hoeverre moeten ze op hoogte blijven van de politiek? Galston (2001) schrijft dat er hierover druk gediscussieerd wordt. Sommige wetenschappers zijn van mening dat burgers goed op de hoogte moeten zijn, willen ze aan de eisen van de democratie voldoen. Anderen menen ook dat minder geïnformeerde burgers mee kunnen draaien in een democratische maatschappij. De algemene consensus is echter dat burgers in een democratie toch wel enigszins op de hoogte moeten zijn van wat er in de politiek gebeurt om als burger goed mee te kunnen doen.

In dit kader wordt er vaak gesproken over geïnformeerd burgerschap. Je bent een geïnformeerd burger als je goed op de hoogte bent van wat er speelt in de politiek. Burgers moeten voldoende geïnformeerd zijn en kennis hebben om rationele keuzes te maken (Graber, 2004: 546). Deze informatie krijgt de burger voor het grootste gedeelte via de media. Er is alleen zo'n groot media-aanbod, dat het voor burgers onmogelijk is om van alles op de hoogte te blijven. De gemiddelde burger heeft daar geen tijd voor en eigenlijk ook helemaal

geen zin in. Volgens Graber (2004) is er een groot verschil tussen de hoeveelheid informatie die wetenschappers veronderstellen dat burgers ontvangen, en de hoeveelheid die de burgers werkelijk tot zich nemen. Er is sprake van 'selectieve aandacht'. Men pikt op uit de media wat men interessant vindt en negeert de rest van het media-aanbod (Graber, 2004: 550-551).

Net als Van Zoonen (2002a & 2004) beaamt Graber dat mensen keuzes maken op basis van hun gevoel en emotie, niet zozeer op basis van rationaliteit. Omdat geïnformeerd burgerschap niet meer past in de huidige tijd, kiest Graber in lijn met Schudson (1998) voor het monitorend burgerschap. Burgers hebben alleen aandacht voor thema's in het nieuws die voor hen interessant zijn. Ze houden het nieuws dus in de gaten door middel van het volgen van hun interesses gebaseerd op eigen belang. Het monitorend burgerschap is volgens Graber (2004) veel realistischer dan het geïnformeerd burgerschap.

Voorals onder jonge mensen blijkt geïnformeerd burgerschap niet aan de orde te zijn. Volgens Van Zoonen (2002a) hechten de jongeren van nu weinig waarde aan rationele informatie. Deze jongeren worden dan ook wel de 'nieuwe burgerschapsgeneratie' genoemd. Onderzoeken in Amerika wijzen uit dat jongeren politiek beoordelen als saai, walgelijk en corrupt. Maar een zeer kleine club jongeren is politiek geëngageerd, maar schokkender is dat mensen onder de dertig überhaupt maar weinig van politiek meekrijgen via de verschillende media. Zodra televisieprogramma's over politiek gaan wordt er weg gezapt en artikelen in de krant waarin politiek aan de orde komen worden simpelweg overgeslagen (Bennett, 1997).

Hoewel jongeren politiek dus veel minder via de media volgen dan bijvoorbeeld hun ouders, is de media wel steeds belangrijker geworden in het politieke proces. Corner (2007) is van mening dat de media onmisbaar zijn als het gaat om de informatievoorziening tussen de politiek en de burger. De media spelen zo'n grote rol dat er soms zelfs wordt gesproken van een mediocratie.

De politiek wordt ook wel vergeleken met de showbizwereld, waarin politici de sterren zijn. De stemmers zouden inmiddels gedegradeerd zijn tot 'passive consumers of mediated politics' (Mazzoleni & Schulz, 1999: 248). Volgens Mazzoleni en Schulz kennen de media en de politiek een haat-liefde verhouding, maar uiteindelijk hebben ze elkaar nodig en is er sprake van samenwerking. En hoewel de oude media burgers steeds minder goed kunnen mobiliseren zijn de nieuwe media zeer effectief op het gebied van politieke communicatie (Mazzoleni & Schulz, 1999).

Ook Corner en Pels (2003) zien burgers als consumenten die media volgen en oppikken wat voor hun interessant is. Het draait in de relatie tussen burger en politiek steeds meer om bepaalde onderwerpen of issues. Indien een politicus zijn partij op een bepaalde manier linkt aan een issue dat voor de burger belangrijk is, heeft de politieke partij een grote kans op de stem van de burger. De burger shopt als het ware bij de verschillende politieke partijen en kijkt waar de onderwerpen die hij of zij het belangrijkste vindt het best vertegenwoordigd worden.

2.1.2. Medialogica en mediatisering

In de politiek lijkt het wel alsof de medialogica het van de politieke logica heeft gewonnen. Politici die niet op de juiste manier met de media om kunnen gaan, brengen hun positie ernstig aan het wankelen of ruimen soms zelfs het veld. Zo hebben we gezien na het incident met minister Ella Vogelaar van Wonen, Wijken en Integratie. Zij bleef star en stijf reageren op de vragen van Rutger van Castricum en dit werkte niet positief op haar toch al twijfelachtige positie (Geen Stijl, 2008).

De term medialogica werd op de kaart gezet door Altheide en Snow (1979) en geeft regels, kenmerken en stijl van het 'mediaspel' aan. Volgens Altheide en Snow werd de rol van de media in de gehele samenleving, maar ook in de politiek steeds groter en belangrijker. Voor de medialogica was er sprake van partijlogica. Politieke partijen waren de belangrijkste politieke actoren en zij bepaalden de regels van het spel, een activiteit die steeds meer is overgenomen door de media. Voordat de medialogica een rol ging spelen, waren in verschillende Europese landen, maar in het bijzonder in het verzuilde Nederland, veel media verbonden aan politieke partijen. Specifieke kranten en televisieomroepen werden door de politieke partijen gebruikt als uithangbord voor hun ideeën. Als stemmer uit een katholiek nest in Nederland had je katholiek onderwijs gevolgd, keek je op televisie naar programma's van de KRO, las je De Volkskrant en stemde je KVP en later CDA.

Hoewel de verzuiling zorgde voor jaren van stabiliteit en overleg in politiek Nederland kwam in de loop van de jaren zestig vanuit de jongere generatie steeds meer protest tegen de verzuilde samenleving. De ontzuiling zette door in Nederland. De ideologie of religie binnen de zuilen werd minder belangrijk. Vooral jongere mensen voelden zich minder verbonden met de zuil waar in ze geboren waren. Er ontstonden nieuwe politieke partijen en maatschappelijke organisaties, zoals Democraten 66, die niet verbonden waren met een zuil. Bovendien werden de banden tussen het verzuilde mediabestel en de politiek minder sterk.

De Volkskrant, katholiek dagblad voor Nederland wordt bijvoorbeeld veranderd in *De Volkskrant* (Andeweg & Irwin, 2005).

Maar ook in landen waar de verzuiling geen of een minimale rol speelt, zoals in Amerika, zijn er steeds minder mensen die levenslang op één partij stemmen. Clarke en Stewart (1998) zijn van mening dat 'party identification' die wordt ontwikkeld door je opvoeding, je achtergrond, het milieu waar je in opgroeit. 'Party identification' is veelomvattend, het speelt niet alleen een belangrijke rol bij het stemmen op een bepaalde partij, maar doet er ook toe als het gaat om een positieve of negatieve houding ten opzichte van bepaalde onderwerpen, politieke partijen en specifieke politici. Volgens Clarke en Stewart (1998) wordt 'party identification' minder belangrijk door de individualisering. Ze spreken over een 'political economy of independence' waarin mensen keuzes maken op basis van economische condities en politieke gebeurtenissen op korte termijn (Clarke & Stewart, 1998: 365).

Door de ontzuiling waren de politieke partijen niet meer automatisch verbonden aan een bepaalde groep stemmers. De stemmers van nu baseren hun stem op issues die er op dit moment voor hen toe doen. Politici moeten niet alleen de verbinding met de kiezer actiever opzoeken, ook dienen ze de stem van de kiezer te winnen door belangrijke onderwerpen op de beste manier te vertegenwoordigen. En er is geen betere manier om de zwevende kiezer te bereiken dan via de media. De partijlogica is vervangen door de medialogica, waarbij de media niet meer direct gelinkt is aan politieke partijen. Hoewel verschillende media niet meer als spreekbuis van politieke partijen dienen, is informatie van partijen en politici nog steeds erg belangrijk voor journalisten. Een goede verhouding tussen de journalistiek en de politiek blijft dus belangrijk (Van Aelst et al, 2008: 195-196).

Kepplinger (2002) ziet de mediatisering van de politiek als het proces waarbij de politiek zich steeds meer voegt naar de wil en de ideeën van de media. De toegenomen mediatisering heeft een aantal oorzaken. Als eerste is er de groei van het gebruik van de televisie als belangrijkste informatiebron. Daarnaast zijn er steeds meer politici die op een goede manier kunnen omgaan met de media, onder meer doordat training hebben gehad van politiek adviseurs, communicatiestrategen en spindokters.

2.1.3. Personalisering en popularisering van de politiek

In de vorige paragrafen hebben we al gezien dat politieke partijen in de loop van de jaren steeds minder belangrijk zijn geworden: van grote massabewegingen met veel aanhangers, naar kleine clubs van aanhangers van bepaalde politieke ideologieën. Om meer aanhangers te genereren en voor electoraal succes te zorgen hebben politieke partijen de media nodig (Van Aelst et al, 2008). Niet de beweging is van belang, maar het individu, de politicus wordt steeds belangrijker binnen de communicatie. Individuele politici hebben daarmee de rol van de politieke partijen overgenomen. Kleinnijenhuis, Oegema en Takes (2009: 3) zien de popularisering van de politiek als volgt: 'Een verwante opvatting van personalisering van de politiek is dat politici in die nieuwe media steeds vaker hun private kant tonen om zich als persoon van vlees en bloed aan de kiezers te presenteren, waarbij ze zich in bochten wringen om van het persoonlijke weer iets politieks te maken.'

De politici moeten echter wel van alle markten thuis zijn; kennis van zaken hebben voor belangrijke politieke debatten in tijden van verkiezingen, kort en bondig kunnen uitleggen waar hun partij voor staat als ze aan tafel zitten bij Matthijs van Nieuwkerk tijdens De Wereld Draait Door, een leuk praatje kunnen maken met de mensen op de markt tijdens campagnetijd en iets leuks over je privéleven melden bij RTL Boulevard. Een moderne politicus moet niet alleen met gemak over kunnen schakelen, maar hier ook plezier aan beleven (Van Zoonen, 2002b).

Volgens Van Zoonen (2004) is er een grote overlap tussen de politieke cultuur en de fancultuur. Beide gemeenschappen hebben immers te maken met discussie, participatie en kennis. Van Zoonen maakt hierbij een vergelijking tussen fans en stemmers. Ook ziet zij dat bepaalde politieke rituelen, zoals wanneer de partijleider zijn entree maakt op een verkiezingsavond, lijken op gebeurtenissen die we ook zien in de popcultuur. De leden van een partij die de partijleider toejuichen verschillen volgens van Zoonen niet zoveel van fans die een popster of sportidool opwachten. Hoewel van Zoonens betoog een interessante invalshoek heeft, gaat zij vaak voorbij aan de inhoudelijke kant van stemmers ten opzichte van fans. Hoewel stijl en hoe een politicus overkomt een belangrijke rol speelt in de huidige tijd, ook ideologie speelt nog steeds een rol.

Ook Kleinnijenhuis et al. (2005) bevestigend na onderzoek naar de rol van de media bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2002 dat er veel meer mee speelt dan alleen de inhoud van een politieke partij. Er werd geconcludeerd dat lijsttrekkers de meeste media-aandacht krijgen

als het gaat over hun persoonlijke achtergrond of hun politieke succes, het aantal zetels dat gedaald of gestegen is. Het draait veel minder om de inhoudelijke standpunten van de partij waar de politicus toe behoort.

Achterberg en Van Houten (2010) zien ook dat de personalisering in de politiek is toegenomen. Het wordt voor politici steeds belangrijker afstand te nemen van 'Het Haagse' en zich onder het volk te begeven. Dit alles om de kloof tussen politiek en burger te verkleinen. Ondertussen wordt de kloof tussen de politiek en politici alleen maar groter. Achterberg en Van Houten (2010: 110) spreken daarom van een 'tweeklovenland'. Bovendien zien zij net als van Zoonen dat de achtergrond, thuissituatie en persoonlijke voorkeuren van politici steeds meer gaan meewegen. En de politiek gaat daar maar al te graag in mee. Op de website 150volkstegenwoordigers.nl kan heel Nederland zien wat de Kamerleden in hun vrije tijd doen, wat hun favoriete film is en hun lievelingsrestaurant (Achterberg en Van Houten, 2010: 8-9).

Als het gaat over personalisering van de politiek zijn er twee verschillende perspectieven. Professor in de communicatie en media Liesbet van Zoonen vertegenwoordigt de stroming die zeer positief tegenover personalisering staat. Politici zouden personalisering van de politiek zelfs moeten gaan gebruiken om politiek interessanter en boeiender te maken voor burgers (Van Zoonen, 2002b). Publicist en socioloog Dick Pels (2007) is iets terughoudender als het gaat om personalisering van de politiek. Hoewel hij het positief vindt dat personalisering voor een verkleining van de kloof tussen burgers en politici, vindt hij dat er gewaakt moet worden voor te veel emotie in de politiek.

Van Zoonen (2002b) pleit ervoor dat de politiek zijn rol in de entertainment-samenleving accepteert en ten volle gaat benutten. De burger heeft steeds minder vrije tijd en de tijd die men heeft besteedt men vaak aan het kijken naar televisie. Politici moeten hun persoonlijkheid en idealen in alle facetten in tv-programma's laten zien. Volgens van Zoonen is personalisering al lang niet meer de ideeën van de partij vertegenwoordigen, het is veelomvattender geworden: 'De lijsstrekker doet meer dan slechts de standpunten uitdragen. In de huidige politieke cultuur moet hij ook een overtuigende verpersoonlijking van de partij en haar idealen zijn' (Van Zoonen, 2002b: 25). Daarnaast spelen de persoonlijkheid, zijn karakter, zijn achtergrond en zijn omgang in de media mee als graadmeters voor zijn of haar succes. Van Zoonen (2005: 146) spreekt in dit verband van de 'political celebrity' omdat

politieke persoonlijkheden het niet alleen goed moeten doen in de politiek, maar ook moeten meedraaien in de populaire cultuur.

Van Zoonen (1998 & 2002b) is van mening dat de popularisering van de politiek niet genoeg omarmd wordt door politici. Men moet accepteren dat de stemmer tegenwoordig niet zozeer rationele keuzes maakt, maar meer gaat voor het gevoel en keuzes maakt gebaseerd op emotie. Als de politiek het belang van de populaire cultuur gaat waarderen, kan televisie er zelfs bij helpen het gat te dichten dat tussen de politiek en de burger is ontstaan.

Wat politici in hun privéleven doen is dus interessant voor het volk. Pels (2007) legt net als van Zoonen de link met het sterrendom, in dit geval het politiek sterrendom. En de eerste politieke ster in Nederland was Pim Fortuyn. Hij wist als geen ander de politiek te mengen met privé en zo een gemakkelijke sfeer te creëren. Hij zorgde voor entertainment, maar wist ook zijn politieke standpunten duidelijk te maken. Andere politieke sterren zijn volgens van Pels bijvoorbeeld Geert Wilders, Jan Marijnissen en Alexander Pechtold. 'Hun kracht is dat zij mediaspektakel verbinden met een ideologisch-politieke inhoud. Het zijn idolen met ideeën' (Pels, 2007:11).

Volgens Pels zorgt de personalisering voor een meer emotionele kant van de politiek. Personalisering zorgt ervoor dat politici dicht bij burgers komen te staan. Pels waarschuwt echter voor de gevaren van deze meer populistische insteek, het zogenaamde 'foute populisme'. 'Maar het gevaar dat in deze ontwikkeling schuilt, is een populistische 'directheidswaanzin' waarbij het volk als een mythische eenheid wordt beschouwd, en de 'volksleider' zichzelf ook als de exclusieve belichaming ervan gaat zien. De democratie wordt dan in feite (te) letterlijk genomen: als de ongebroken en ongelaagde heerschappij van het soevereine volk' (Pels, 2007: 18).

2.1.4. D66 en de mediatisering en personalisering

In deze paragraaf werd duidelijk hoe in de jaren '60 de medialogica het overnam van de partijlogica. In dezelfde periode, waarin Nederland ontzuilde, werd D66 opgericht. De politieke beweging Democraten 66 werd in 1966 opgericht naar aanleiding van een politiek pamflet met als titel 'Appèl aan iedere Nederlander die ongerust is over de ernstige devaluatie van onze democratie'. In dit appèl pleitten de oprichters van Democraten 66 voor een 'nieuwe vitale democratie' (D66, 2012). De intellectuelen die de partij oprichtten wilden het politieke bestel opblazen. De oprichters pleitten voor een democratischer politiek bestel.

Zo waren ze voor een gekozen minister-president en het invoeren van het districtenstelsel (Andeweg & Irwin, 2005).

In de jaren zestig werd de binding tussen politieke partijen en hun achterban minder sterk. Nieuw opgerichte partij D66 profiteerde hier automatisch van. De partij werd opgericht door een groep intellectuelen en nog altijd trekt de partij vooral hoogopgeleiden aan. D66 wordt gezien als een liberale partij en wordt vaak in het midden van het politieke spectrum geplaatst. De partij kent grote hoogten en diepe dalen. Bij de verkiezingen in 1967 haalde D66 meteen 7 zetels in de Tweede Kamer. Aan het begin van de jaren zeventig zakten het aantal stemmers voor D66 echter dramatisch. Onder leiding van Jan Terlouw begon D66 echter weer aan een klim, waarna de partij opnieuw veel aanhangers verloor midden jaren tachtig. Met Hans van Mierlo maakte D66 in de jaren negentig een grote groei door. In het Paarse kabinet profileerde D66 zich op het gebied van vrouwenemancipatie, homo-emancipatie en ook de euthanasiewetgeving werd liberaler. Op het gebied van bestuurlijke vernieuwing gebeurde er echter weinig. Onder leiding van Thom de Graaf zakte het zetelaantal van D66 verder weg na deelname aan kabinet Balkenende II. De Graaf werd vervolgens opgevolgd door Alexander Pechtold (Andeweg en Irwin, 2005).

Pechtold (1965) studeerde kunstgeschiedenis en archeologie in Leiden. Na zijn studie werd hij werkzaam als veilingmeester en was hij lid van de Leidse gemeenteraad, daar werd hij ook wethouder in 1997. In 2002 werd Pechtold benoemd als burgemeester in Wageningen totdat hij Thom de Graaf opvolgde in 2005. Pechtold kreeg de positie van minister van Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties toebedeeld. Na een strijd om het lijsttrekkerschap, waarbij Pechtold won van Lousewies van der Laan, kreeg de partij in 2006 maar drie zetels in de Tweede Kamer. D66 stond op een dramatisch laag dieptepunt en er gingen steeds meer stemmen op om de partij op te heffen. Maar als oppositieleider begon Pechtold met floreren. Zijn manier van debatteren; vurig, fel, *to the point*, gevat en met humor weet hij zijn punt te maken. Niet alleen in de Tweede Kamer spreken zijn debatten aan, ook op televisie weet hij de standpunten van D66 duidelijk te maken (D66a, 2012; Parlement.com, 2012).

Met Pechtold haalde D66 een politicus binnen die zijn draai goed weet te vinden in de mediocratie. Pechtold komt volgens sommigen soms wat elitair over, maar is daarmee als het ware de verpersoonlijking van de partij, die vooral hoogopgeleide stemmers trekt. In het licht van het politieke sterrendom kan Pechtold wel als ster worden beschouwd. Pels (2007) noemt

hem ook expliciet als idool met ideeën, omdat hij als politieke ster ook aandacht besteedt aan politieke ideologie.

2.2. Populisme

In deze paragraaf gaan we op zoek naar een definitie van populisme. Wat is het populisme en wat zijn de kenmerken van het populisme? Hoe populistisch is D66 eigenlijk als partij?

2.2.1. Definiëring van het populisme

Het populisme lijkt lastig te definiëren. Sommige spreken over een politieke beweging, anderen over een communicatieve stijl. Canovan (1999) erkent dat het problematisch is het populisme te definiëren, het blijft vaag. Zij legt de nadruk bij het populisme vooral op het volk en het anti-establishment gevoel. Bovendien verzetten populistten zich tegen ideeën die algemeen geaccepteerd zijn in de samenleving. Zij durven hekele punten aan te kaarten, die de regerende elite laat liggen (Canovan, 1999). Taggart (2000: 5) beschrijft het populisme als volgt:

‘A reaction against the ideas, institutions and practices of representative politics which celebrates an implicit or explicit heartland as a response to a sense of crisis; however, lacking universal key values, it is chameleonic, taking on attributes of its environment, and, in practice, is episodic’.

Opmerkelijk is dat Taggart (2000) niet net als Canovan (1999) over het volk spreekt maar over ‘heartland’. Bovendien benadrukt hij het tijdelijke karakter van populistische partijen. Ze blijven meestal niet voor lang in het politieke bestel aanwezig. Zowel Taggart (2000) en Canovan (1984) erkennen dat populistten aan alle kanten van het politieke spectrum te vinden zijn. Omdat het populisme niet te linken is aan een bepaalde ideologie, maar aan een manier van politiek bedrijven, spreekt Canovan (1984:134) over ‘politicians populism’.

In lijn met Canovan zien Jagers en Walgrave (2007) het populisme als een politieke communicatiestijl. Doordat Jagers en Walgrave populisme puur als een communicatiestijl zien, waarbij populistten het volk aanspreken hanteren zij de zogenaamde dunne definitie van populisme. Zij erkennen drie kenmerken van het populisme, namelijk de anti-elite houding, het aanspreken van het volk en het hanteren van de theorie van uitsluiting. Populisten zien het volk als een homogene groep, zonder grote onderlinge verschillen. Iedereen hoort bij het volk, en de enkeling die daarbuiten valt wordt uitgebannen volgens de uitsluitingstheorie. Deze drie kenmerken van populisme vallen onder de dikke definitie. Jagers en Walgrave

(2007) hebben moeite met de dikke definitie omdat een anti-establishment houding niet alleen gerelateerd is aan het populisme, ook aan andere politieke bewegingen. De elite kan immers betrekking hebben op een zeer grote groep; de intellectuele elite, de politieke elite, economische elite en ook de media kan behoren tot deze groep.

Mudde (2004) is het niet eens met de definiëring van populisme als politieke communicatiestijl. De communicatiestijl van politici die we tegenwoordig vaak zien maakt het populisme mogelijk, maar definieert het niet, aldus Mudde. Hij ziet het populisme als:

‘An ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, ‘the pure people’ versus ‘the corrupt elite’, and which argues that politics should be an expression of the *volonté générale* (general will) of the people’

(Mudde, 2004: 543).

Volgens Mudde (2004) zijn hierbij twee punten belangrijk: het pluralisme en het elitisme. De elite wordt verweten de belangen niet goed te behartigen. Het pluralisme wordt aangehangen omdat populisten de samenleving niet als een homogene groep zien, maar als een samenleving die verdeeld is in twee groepen. De ene groep is het volk, de andere groep de elite. Mudde (2004) merkt hierbij op dat het populisme een zogenaamde ‘dunne’ ideologie blijft, het kent niet dezelfde diepgang als andere ideologieën.

2.2.2. Kenmerken van het populisme

Volgens Canovan (1999) zien we populistten overal in de politiek, zowel links als rechts. Hoewel er verschillende kenmerken van het populisme te noemen zijn, is de belangrijkste ‘the people’ (Canovan, 1984: 313). Maar ook de anti-elite houding is een belangrijk kenmerk van het populisme volgens Canovan. Populisten weten volgens Elchardus (2002) op een slimme manier gebruik te maken van het anti-elite gevoel:

‘De politieke tegenstander van de populist heeft eigenlijk nooit recht op spreken, omdat hij elitair is, verbonden met een belangengroep, bevoordeeld, moreel minderwaardig. Het discours van de populist begint op de een of andere manier altijd met het monddood maken van de tegenstander, die altijd vanuit een positie spreekt waarin hij beter zijn mond had kunnen houden. Enkel de populist heeft recht op spreken’

(Elchardus, 2002: 91).

Volgens Canovan (2004) is het ‘Nieuwe Populisme’ gemakkelijker te definiëren. Bij het nieuwe populisme draait het nog steeds om het volk en ook de anti-elite houding blijft belangrijk.

Opmerkelijk is de belangrijke rol die voor politiek leiders is weggelegd bij het nieuwe populisme. Deze leiders hebben opvallende en heldere manier van spreken. De nieuwe populistten zijn op hun best in de oppositie, waar ze zich beter kunnen afzetten tegen het establishment. Deze nieuwe populistten zijn de echte democraten, ze pretenderen te vechten voor de wil van het volk. Vandaar dat ze vaak ook pleiten voor referenda en voor een directere democratie (Canovan, 1999).

Elchardus (2002) erkent dit. Hoewel hij vindt dat het populisme in principe een spreekstijl of manier van communiceren is, is hij van mening dat het populisme van nu veel meer is dan dat. 'Het verwezenlijkt zich en wil een instelling worden' (Elchardus, 2002: 93). De populistten pleiten voor meer macht naar het volk en ze willen politieke instellingen hervormen.

Ook Taggart (2000) ziet het populisme als een manier van communiceren naar het volk. Bovendien ziet hij net als Canovan (2004) het charismatisch leiderschap steeds belangrijker worden. Taggart (2004) heeft alleen wel commentaar op het feit dat Canovan de verschillende vormen van populisme te veel uit elkaar probeert te trekken. De enige gemeenschappelijkheden die Canovan volgens Taggart overhoudt zijn het refereren aan het volk en het strijden tegen de elites. Volgens Taggart (2004) zijn er vijf kenmerken van het huidige populisme in Europa. Het eerste kenmerk is dat het moderne populisme negatieve gevoelens heeft ten opzichte van de representatieve politiek. Hoewel de populistten de politiek nodig hebben om aan de macht te komen hebben ze er verder niet veel mee. Ze pleiten volgens Taggart niet zozeer voor meer representativiteit, maar voor een betere manier van regeren.

Verder vertegenwoordigen populistten een soort ideale gemeenschap. Ze gaan ervan uit dat het volk een uniforme groep is, maar 'het volk' bestaat niet. Dit is in lijn met wat Canovan (1999, 2004) zegt over het volk en het populisme. Populistten zien zichzelf als spreekbuis van het volk, maar negeren het feit dat deze groep mensen heel divers is. Hieruit voortvloeiend komt het populisme idealen te kort volgens Taggart (2004). De idealen van een politieke partij of beweging komen namelijk van de achterban. Maar als die achterban zo divers is en uit zoveel verschillende lagen van de samenleving komt krijg je hier geen eenduidigheid over. Vandaar dat er rechts en links populisme is en dat sommige partijen een eigenaardige combinatie vormen van linkse en rechtse standpunten.

Het vierde punt van Taggart (2004) aankaart is dat populistische partijen vooral

opkomen in tijden van crisis. Als er belangrijke veranderingen op stapel staan, als de nood aan de man is komen deze partijen op. Ze maken gebruik van het idee dat de gevestigde partijen niet met goede oplossingen voor deze problemen kunnen komen, zij hebben ze immers vaak veroorzaakt toen ze aan de macht waren. In deze perioden zijn charismatische leiders heel belangrijk, het vijfde kenmerk van het populisme in Europa volgens Taggart (2004). Zij benadrukken dat ze het allemaal anders gaan doen dan de leiders van de gevestigde partijen.

Mudde (2004) wil het beeld dat is ontstaan is met betrekking tot de opkomst van het populisme in tijden van crisis nuanceren. Hij erkent dat het populisme meer kans van slagen heeft in een periode waarin de politiek voor een uitdaging staat. De term crisis is volgens hem veelal overdreven. Er is in zo'n periode echter wel een sterke leider nodig om de achterban te organiseren. De populistische achterban, is uit zichzelf inactief, alleen een sterke leider kan de groep mobiliseren.

2.2.3. Soorten populisme

Eerder werd al duidelijk dat het populisme verschillende vormen heeft. Zo is er het allom vertegenwoordigde rechts-populisme in Europa dat de nadruk legt op immigratie, criminaliteit, nationalisme en belastingen (Taggart, 2000). Ook is er het links-populisme, in Nederland bijvoorbeeld de Socialistische Partij, waarbij de nadruk ligt op socialistische elementen. Volgens Decker (2006) staan bij de linkse variant van populisme het volk tegenover een onbereikbare elite van kapitalisten, bankiers en bureaucraten. Ook is er het liberale populisme, dat zich vooral tegen de politieke en bureaucratische elite keert. Deze elite richt zich vooral op zichzelf in plaats van op het landsbelang.

Elchardus (2002) spreekt in deze context over het progressieve populisme. Het progressieve populisme is sterkt gelinkt aan het individualisme. Als je gelooft in de kracht en wijsheid van het individu, wordt je automatisch een beetje populist, zo redeneert Elchardus (2002: 111). Een directe democratie is daarom ook de beste oplossing volgens progressief populistten. Deze progressieve ideologie gebaseerd op individualisme en autonomie is idyllisch, aldus Elchardus (2002). Er is sprake van een 'misplaatste illusie van keuzevrijheid' als men individualisten het land laat besturen (Elchardus, 2002: 118).

2.2.4. D66 en het populisme

Toen D66 opgericht werd in de jaren zestig wilde de partij het politieke bestel laten ontploffen en een radicale verandering teweegbrengen. Hierin zien we een sterke anti-establishmenthouding in terug. Maar hoe zit dat nu? De partij bestaat immers meer dan veertig jaar en is inmiddels een gevestigde partij geworden.

Het lijkt erop dat D66 het uitermate goed doet in de oppositie als de partij zich tegen de regerende partijen kan richten. Hoewel de partij er ook niet van terugschrikt aan de regering deel te nemen, zorgde dit electoraal steeds voor een dalend zetelaantal. De partij vaart dus wel bij een anti-elite houding, hoewel het lastig is de elite te bekritisieren als je zelf aan het regeren bent.

In de jaren '60 leek de partij te spreken voor het volk. Maar tegenwoordig wordt D66 toch meer gezien als een partij voor yuppen, voor vlotte, hoogopgeleide jonge mensen. De partij doet het dan ook goed bij studenten. Hoewel Taggart (2004) aangeeft dat een van de problemen van het populisme is, dat ze het volk, hun kiezers als een homogene groep zien, terwijl ze dat niet zijn. Bij D66 lijkt dit probleem minder groot te zijn omdat veel van hun kiezers uit de middenklasse komen.

Maar ook Alexander Pechtold probeerde recent nog dichter bij het volk te komen bij het verschijnen van zijn boek 'Henk, Ingrid en Alexander' (Pechtold, 2012). Pechtold interviewde verschillende PVV stemmers om achter hun motieven te komen en om met ze in gesprek te gaan. Hiermee geeft hij aan geïnteresseerd te zijn in de mening van gewone mensen, ook al hebben ze niet zijn politieke kleur. Wellicht gaat het hier om een goed bedachte promotiestunt, Pechtold pretendeert oprecht geïnteresseerd te zijn in de ideeën van gewone burgers. Achterberg en Houtman (2010: 8) schrijven hierover: 'Het meest in het oog springende gevolg hiervan is het leger media-adviseurs en spindoctors dat de opdracht heeft om politici te leren hoe zij moeten spelen dat zij geen rol spelen, maar 'gewoon zijn' en dus niet 'boven' of 'tegenover' burgers staan, maar gewoon 'naast' of (liever nog) 'achter' hen'.

Een ander kenmerk van het nieuwe populisme volgens Canovan (2004) is de roep naar meer democratie. In dit hokje past D66 precies, bestuurlijke vernieuwingen worden ook wel de kroonjuwelen van D66 genoemd. D66 pleit voor referenda en een gekozen burgemeester en minister-president.

Taggart (2004) geeft ook nog aan het populisme te zien als reactie op een gevoel van crisis in de samenleving. Een populistische partij probeert zich op dat moment te profileren als beste partij om de problemen aan te pakken. Omdat D66 al een tijd actief is in de politiek is dat voor deze partij lastig te beoordelen. Natuurlijk vindt D66 dat zij de problemen, bijvoorbeeld op het gebied van de Europese economie, het beste kunnen oplossen. Maar iedere politicus vindt dat zijn of haar partij de beste ideeën heeft.

In vergelijking met de Partij Voor de Vrijheid (PVV) en de Socialistische Partij (SP) is er bij D66 in mindere mate sprake van het anti-elite gevoel. D66 maakt nu veertig jaar deel uit van het politieke bestel en hoewel de partij nog steeds kritisch is ten opzichte van punten als bureaucratie en pleit voor meer transparantie is de partij ook deel uit gaan maken van de politieke elite. De SP heeft als linkse partij die nog nooit deel uit maakte van een landelijke coalitie toch meer het beeld van een protestpartij tegen het establishment. En hoewel de PVV als gedoogpartner verbonden was aan kabinet Rutte I, heeft de politieke beweging laatst nog laten zien dat ze niet zo nodig bij de bestuurlijke elite hoeft te horen. De PVV beëindigde de gedoogcoalitie na zeven weken Catshuisberaad over bezuinigingsmaatregelen.

Ook staat bij de PVV en de SP het volk meer centraal dan bij D66. De PVV profileert zich als partij voor 'Henk en Ingrid' en de SP komt op voor de hardwerkende Nederlander, terwijl D66 meer de hoger opgeleiden lijkt aan te spreken. Als het gaat om de roep naar meer democratie, scoort D66 wel weer hoger. Bij de SP komt dit onderwerp minder sterk aan bod, maar ook de PVV pleit voor meer democratisering.

Hoewel sommige kenmerken van het populisme dus meer voor de hand liggen als het gaat om D66 dan andere, is er toch voor gekozen de volgende drie kenmerken mee te nemen in het onderzoek; het anti-elite of establishmentgevoel, 'het volk' staat centraal en de vraag naar een meer directe democratie. De vraag of D66 nog steeds een anti-elite houding heeft is vooral interessant in het kader van de oprichting van de partij. D66 was de partij die het politieke bestel in Nederland wilde opschudden. De vraag is of de partij nu nog steeds een vleugje protest in zich heeft of dat respondenten dit toch anders zien. Voor kenmerk 'het volk' is gekozen omdat D66 niet een partij is die op het eerste gezicht voor de 'gewone man' opkomt. Wel vindt Pechtold het belangrijk om zijn verhaal helder en duidelijk te maken voor alle burgers in Nederland (Pechtold, 2012). Via het receptieonderzoek hopen we er achter te komen hoe de aanhangers van de verschillende politieke partijen hier tegen aan kijken. Ten slotte is er nog de vraag democratisering in Nederland. Ook een interessant kenmerk, met

name omdat dit ook wel de kroonjuwelen van D66 worden genoemd. Het districtenstelsel, referenda, de gekozen minister-president en burgemeester allemaal punten waar D66 van oudsher voor vecht. De laatste tijd hebben ze de kroonjuwelen wat minder sterk verdedigt. Zien de respondenten D66 nog steeds als partij die democratisering hoog in het vaandel heeft staan?

Hoewel D66 aan een aantal kenmerken van het populisme voldoet, is de partij niet op ieder vlak populistisch te noemen. Opvallend is dat Pechtold zelf sterk afstand neemt tegen het populisme en er absoluut niet met het populisme geassocieerd wil worden.

2.3. Charisma

Als er over politiek leiderschap wordt gesproken komt de term charisma vaak om de hoek kijken. In deze paragraaf wordt onderzocht wat een charismatisch leider precies is. Hoe onderscheiden we een charismatisch leiderschap van politiek leiderschap? Charismatisch leiderschap wordt ook vaak genoemd in relatie tot het populisme, vandaar dat daar eerst aandacht voor is.

2.3.1. Kenmerken van charismatisch leiderschap

Als wordt gesproken over politiek leiderschap komt de term charisma vaak naar voren. Maar wat is charisma nu eigenlijk en wat maakt je tot een charismatisch leider? Veel onderzoekers gebruiken Webers definitie van charismatisch leiderschap. Volgens Eatwell (2006) was Weber zelf ook niet altijd duidelijk over wat charisma nu eigenlijk is. Hij concludeert dat een charismatisch leider volgens Weber iemand is die grote groepen mensen achter zich kan krijgen in tijden van crisis. Een soms radicale en meeslepende leider, die kan doen wat nodig is, zonder dat er te veel naar rationele argumenten wordt gekeken. Weber merkte daar wel bij op dat deze leiders vaak maar voor korte tijd de scepter zwaaien, charismatische leiders zorgen doorgaans niet voor stabiliteit.

Eatwell (2006) onderscheidt vier kenmerken waar een politiek leider aan moet voldoen, wil hij als charismatisch gezien worden. Als eerste moet een charismatisch leider een bepaalde visie hebben. Hij moet het gevoel hebben dat hij aan een missie is begonnen die alleen hij kan uitvoeren. En dit gevoel moet hij ook uitdragen. Ondanks dat zijn volgens de leider vaak op een voetstuk plaatsen, moet hij wel één van hen blijven. De charismatisch leider moet zijn aanhangers het gevoel geven één blok te vormen samen met hem. Het derde kenmerk van een charismatisch leider is het creëren van een gezamenlijke vijand. Het samen strijden tegen 'de ander' zorgt voor een saamhorigheidsgevoel en versterkt nog meer het idee

van 'wij tegen zij'. Ten slotte heeft de charismatisch leider een sprankelende persoonlijkheid en een enorme aantrekkingskracht.

Van der Brug en Mughan (2007) onderzochten het effect van charismatisch leiderschap op het succes van partijen. Ze verwachten dat het effect van charisma sterker was bij populistische partijen dan bij de meer traditionele politieke partijen. Het effect van charismatisch leiderschap bleek echter niet een groter effect te hebben bij populistische partijen. Dit kan echter liggen aan de definitie van charisma van Weber die die van der Brug en Mughan (2007) hebben gebruikt. Volgens Weber was er sprake van charisma als je als leider intiem contact en directe communicatie met je volgers tot stand kan brengen. Charisma is er als er een relatie is tussen de leider en de volger en er invloed wordt uitgeoefend door de leider. Deze conceptualisering van charisma voldoet wellicht echter niet meer in de huidige tijd. Politiek leiders hebben immers niet altijd direct contact met hun aanhangers. Televisie en social media spelen tegenwoordig ook een belangrijke rol.

Ook Mudde (2004) spreekt over een charisma als een politiek leider een directe communicatie tussen hem en zijn aanhangers tot stand kan brengen. Eatwell (2006) spreekt in dit verband van een 'charismatische band' tussen de leider en zijn volgers. Deze relatie wordt volgens hem ook bekritiseerd. De vraag is of mensen in tijden van crisis echt wel zo gevoelig zijn voor een leider die iets nieuws, iets radicaal anders verkondigt.

Naast de kenmerken van een charismatisch leider, spreekt Eatwell (2006) ook over factoren in de samenleving waarbij men ontvankelijker is voor charismatische leiders. Als eerste noemt Eatwell (2006) een gevoel voor crisis in de samenleving of economie. Hij merkt hierbij op dat er niet eens een echte crisis hoeft te zijn. Soms presenteert de charismatisch leider een probleem zodat het een crisis lijkt of soms daadwerkelijk een crisis wordt doordat het probleem plotseling belangrijk gevonden wordt door de burgers. Bovendien grijpen leiders vaak terug naar een culturele legitimatie, bijvoorbeeld door te refereren naar de geschiedenis van een land. Bovendien moet er ook een mogelijkheid zijn om aan de macht te komen op politiek of institutioneel gebied. Er moet een gat zijn waar de politicus in kan springen om succes te verkrijgen. Het laatste kenmerk dat Eatwell (2006) noemt is de persoonlijkheid van de politieke leider. Vaak is de charismatisch leider iemand die autoriteit uitstraalt en 'magnetisch' werkt (Eatwell, 2006: 151). Sommige mensen zijn zo gevoelig voor charisma, dat ze erg ontvankelijk zijn voor een charismatische leider. Een goede charismatisch

leider weet mensen die nooit geïnteresseerd waren in politiek aan zich te binden. De leider laat zien dat de politiek er toe doet en dat het nut heeft om te stemmen op hem.

2.3.2. Leiderschap en populisme

De term charismatisch leiderschap wordt vaak gelinkt aan het populisme. In deze deelparagraaf wordt aandacht besteedt aan de rol die leiderschap binnen het populisme vervuld.

Volgens Taggart (2004) is het charismatisch leiderschap een kenmerk van het populisme. Populistische leiders benadrukken dat ze het anders gaan doen dan de leiders van de gevestigde partijen. Achterberg en Houtman (2010) beamen dit:

‘Populistische politici als Verdonk en Wilders willen kortom eigenlijk niets met het Haagse politieke bestel te maken hebben. Liever zien zij zichzelf als aanvoerders van ‘bewegingen’, die op veel directere wijze uitdrukking geven aan ‘de wil van het volk’ en daardoor minder vatbaar zijn voor inkapseling in ‘het Haagse gedoe’ dan de vertrouwde politieke partijen’.

(Achterberg & Houtman, 2010: 6).

Het individu en de persoonlijkheid van deze leiders wordt benadrukt. De populariteit van de charismatische leiders zorgen soms echter wel voor problemen als het tijd is om van leider te wisselen. De leider is zo’n icoon geworden, staat helemaal voor hetzelfde als de partij, dat een nieuwe leider niet aan de verwachting van de kiezers voldoet. Vandaar, zegt Taggart (2004) dat populistische partijen vaak opeens opkomen maar vaak ook weer snel van het politieke toneel verdwijnen.

Bos, van der Brug en De Vreese (2010) zagen nog een ander probleem aan het populistische leiderschap kleven. Aan de ene kant moet een populistische politiek leider sterk zijn in populistische retoriek, de regerende elite een beetje op de kast jagen. Aan de andere kant moet een politiek leider ook autoriteit uit blijven stralen. Een populistische leider moet zich immers niet helemaal buiten het establishment plaatsen. Kiezers moeten het idee hebben dat de politicus kennis heeft over de zaken waarover hij praat. Bovendien moet bij een eventuele regeringsdeelname, de verhoudingen met de andere politieke partijen en politici niet al te sterk verstoord zijn. Kiezers moeten simpelweg het gevoel hebben dat hun stem effect heeft, als een partij te veel buiten de gevestigde politieke partijen valt, te extreem is, schrikt dit stemmers af.

Vooral voor leiders van het zogenaamde 'Nieuwe Populisme' is het moeilijk dit evenwicht te bewaren. Canovan (2004) merkt op dat de leiders van deze bewegingen vaak een confronterende stijl van spreken hebben. Ze spreken voor het volk en namens het volk, dat door de regerende elite vergeten is. Deze specifieke stijl van spreken die kenmerkend is voor charismatische leiders, wordt ook vaak genoemd als het over het populisme gaat.

2.3.3. Alexander Pechtold en charismatisch leiderschap

Sterk verwant aan het populisme is het charismatisch leiderschap (Taggart, 2004). De leiders zetten zich af tegen de al meer bureaucratisch ingebedde leiders en de gevestigde politici. Alexander Pechtold wordt door velen gezien als zo'n soort leider (Pels, 2007). Bovendien trekt hij vaak van leer tegen de gevestigde politiek. Erg bekend hierbij is de uitspraak die hij deed in een interview met Opzij in januari 2006: 'Het is allemaal veel vuiler en vunziger dan mensen denken', vertelde Pechtold over de Haagse politiek. Het anti-elite gevoel weet Pechtold goed over te brengen. Men krijgt het gevoel dat D66 een partij is die anders is dan de andere partijen, en dat hij als nieuwe frisse wind in 'Het Haagse' niet mee doet aan de spelletjes die daar gespeeld worden.

Als we verder ingaan op charismatisch leiderschap lijkt Pechtold te voldoen aan een aantal kenmerken. Zo heeft hij een sterke persoonlijkheid, straalt authenticiteit uit en brengt in debatten in de Tweede Kamer vaak een frisse wind met zich mee door de manier waarop hij complexe vraagstukken met humor weet te benaderen. Hij heeft een bepaalde flair, een kenmerk van charismatisch leiderschap volgens Eatwell (2006). Een ander kenmerk van een charismatisch leider is het creëren van een gezamenlijke vijand. Pechtold trekt sterk van leer tegen Wilders en de PVV. Door zijn neus op te trekken voor het gedachtengoed van Wilders zorgt Pechtold onder D66'ers wellicht voor een saamhorigheidsgevoel.

Het zorgen van binding is voor een charismatisch leider heel belangrijk, dat doe je niet alleen door het creëren van een gezamenlijke vijand, maar ook door het uitdragen van een duidelijke visie. Als leider moet je een duidelijk doel voor ogen hebben en dat ook weten over te dragen op je kiezers (Eatwell, 2006). Pechtold zegt hier zelf het volgende over:

'Het is bij uitstek de taak van de politiek om dat voor sommigen abstract lijkt, onverklaarbaar is of misschien zelfs afschrikt begrijpelijk te maken. Je moet de geschiedenis vertellen, de ontwikkeling schetsen, mensen meenemen in een visie. (...) Ik moet mezelf ook keer op keer

voorhouden, dat ik zonder jargon, duidelijk en met perspectief anderen meeneem in een discussie’.

(Pechtold, 2012: 196-197).

Het gaat hierbij alleen niet om het ideeën van de politicus zelf, maar misschien nog wel veel meer om de uitleg die er door de politicus bij gegeven wordt. Weet de politicus zijn visie begrijpelijk te maken? Hoewel Alexander Pechtold helder is in wat hij uitdraagt; pro-Europa, onderwijs, hervormingen, innovatie en progressiviteit, weet hij dit nog lang niet altijd aan iedereen over te brengen.

D66 lijkt te horen tot het progressieve populisme (Elchardus, 2002). Vooral omdat de partij erg veel belang hecht aan het individu. ‘Voor D66 staan vrije individuen aan de basis van onze samenleving’ en ‘de macht bij de mensen’ zijn kreten die op de website van D66 te lezen zijn (D66b, 2012).

In mijn onderzoek komen alle kenmerken van charismatisch leiderschap die Eatwell (2006) gebruikt. Sommige kenmerken zijn echter meer op Pechtold toepasbaar dan andere. Hij wordt vaak onder de politici geschaard met flair en aantrekkingskracht. Bovendien heeft hij ook een duidelijke politieke vijand, namelijk Geert Wilders van de PVV. De vraag is echter maar of hij ook genoeg binding weet te creëren met zijn achterban. Erg belangrijk voor D66 omdat de partij vaak in het zetelaantal schommelt. Ook is het nog niet altijd duidelijk wat precies de visie van Pechtold is. Wat wil hij precies met Nederland? Tijdens de focusgroepen wordt onderzocht in hoeverre deze kenmerken volgens de respondenten voor Alexander Pechtold gelden.

2.4. Conclusie

Inmiddels hebben we gezien dat door de veranderende relatie tussen de media en politiek, de politiek sterk veranderd is. Er is sprake van personalisering in de politiek. Politieke leiders en persoonlijkheden worden steeds belangrijker. Van Zoonen (2005) spreekt zelfs over ‘political celebrity’s’. De inhoud en ideologie van de politieke partijen lijkt steeds meer naar de achtergrond te verdwijnen om plaats te maken voor sprankelende, sterke politieke leiders. Deze politieke leiders zijn niet alleen op hun gemak in de politieke arena, maar moeten ook goed kunnen gedijen in de populaire cultuur.

In deze context wordt er veel gesproken over het populisme. In de vorige paragraaf hebben we gekeken in hoeverre D66 aan de kenmerken van het populisme voldoet. Allereerst is er het anti-elite gevoel dat populistten graag benadrukken. Ook Pechtold benadrukt de anti-

establishment houding van D66. Zijn partij doet niet mee aan de achterkamertjespolitiek. Ook is D66 een partij die de directe democratie en meer inspraak voor de burger promoot, een ander kenmerk van populistische politiek. Populisten spreken ook altijd namens het volk en voor het volk. D66 is echter niet bepaald een volkse partij, eerder een partij voor hoogopgeleid en intellectueel Nederland. Aan dit kenmerk voldoet D66 dus in mindere mate.

Vervolgens is er nog het charismatisch leiderschap. Eatwell (2006) ontwikkelde een lijst van vijf kenmerken van charismatisch leiderschap. Charismatische leiders moeten allereerst een missie hebben, daarnaast moeten ze ook hun achterban kunnen mobiliseren. Met die achterban vormen ze vervolgens één blok tegen een gezamenlijke vijand. Dit versterkt het zogenaamde wij-gevoel. Ten slotte moet een charismatisch leider gezegend zijn met een sterke, stralende persoonlijkheid en aantrekkingskracht hebben.

Het charismatisch leiderschap hangt sterk samen met het populisme. Hoewel D66 een aantal kenmerken gemeen heeft met het populisme blijft het lastig te beoordelen of D66 een populistische partij is. Vooral de nadruk op het individu neigt erg naar het progressieve populisme, waar Elchardus (2002) over schrijft. De politiek die D66 bedrijft wel als een milde vorm van populisme kunnen betitelen, of als populisme light. D66 is geen partij die van leer trekt tegen de problemen op het gebied van allochtonen en islamisering. Wel is D66 negatief over de politieke elite en benadrukt de positieve kanten van directe democratie. Bovendien beschikt D66 over een charismatisch partijleider, Alexander Pechtold, die een sterke persoonlijkheid heeft en zijn achterban aan zich weet te binden.

Nu we de kenmerken van het populisme en charismatisch leiderschap op een rijtje hebben is het interessant is om te kijken hoe de respondenten, de aanhangers van D66, de PvdA en de PVV hier naar kijken. Zien zij D66 als een populistische partij en wat vinden zij van Alexander Pechtold als politiek leider?

3. Methoden

3.1. Probleemstelling en deelvragen

Zoals in de inleiding is aangegeven zal de volgende onderzoeksvraag centraal staan bij mijn scriptie: *Hoe geven sympathisanten van D66, de PvdA en de PVV betekenis aan het leiderschap van Alexander Pechtold en herkennen zij hierin kenmerken van het populisme en charismatisch leiderschap?*

Vanuit de theorie over populisme en charismatisch leiderschap in paragraaf 2.2 en paragraaf 2.3 is hierbij de volgende kenmerkenlijst vastgesteld:

Populisme

- De partij spreekt zich uit tegen het establishment en is anti-elite.
- ‘Het volk’ staat centraal.
- De partij is voor democratisering van het politiek bestel en wil dat burgers meer invloed krijgen.

Charismatisch leiderschap

- De leider heeft een sterke visie en een duidelijk doel.
- De leider doet een beroep op het wij-gevoel en weet daardoor binding te creëren.
- Politicus trekt van leer tegen een gezamenlijke vijand.
- De charismatische leider heeft een sterke persoonlijkheid en weet daardoor kiezers aan te trekken.

Daarnaast zullen de volgende deelvragen beantwoord worden:

- Deelvraag 1: *Vinden de respondenten dat Alexander Pechtold een sterke visie uitdraagt?*
Hebben de respondenten het gevoel dat Pechtold op een missie is, dat hij een duidelijk doel voor ogen heeft over wat hij wil met de Nederlandse samenleving?
- Deelvraag 2: *In hoeverre zien de respondenten het zogenaamde wij-gevoel in de tv-beelden van Alexander Pechtold?*
Weet Pechtold zijn achterban aan zich te binden? Geeft hij de respondenten het gevoel één blok te vormen?

- Deelvraag 3: *Heeft Pechtold, volgens de respondenten, een gezamenlijke vijand?*
Heeft Pechtold, samen met zijn aanhangers een vijand waar hij tegen strijdt: 'de ander' waardoor het wij-gevoel nog meer versterkt wordt?
- Deelvraag 4: *Vinden de respondenten dat Pechtold een sterke persoonlijkheid laat zien, een zekere flair? Heeft hij charisma?*
Eén van de kenmerken van het charismatisch leiderschap is een sprankelende persoonlijkheid die een als het ware als een magneet zijn volgers naar zich toe weet te trekken.
- Deelvraag 5: *In hoeverre zien de respondenten in de tv-fragmenten van Pechtold een anti-elite houding terug?*
Het bekritisieren van de elite is één van de kenmerken van het populisme. Op deze manier zet een populist zich af tegen 'het Haagse', hij laat zien dat hij de problemen anders aan gaat pakken.
- Deelvraag 6: *Vinden de respondenten dat 'het volk' centraal staat in de beeldfragmenten van Alexander Pechtold?*
Populisten spreken vaak namens 'het volk'. Ze zien 'het volk' of de 'gewone man' vaak als homogene groep.
- Deelvraag 7: *In hoeverre zien de respondenten dat Pechtold de directe democratie promoot in de beeldfragmenten?*
Populisten staan positief tegenover een meer directe democratie, waarin burgers meer invloed krijgen in het politieke proces.

3.2. Receptieonderzoek

Het onderzoek naar de betekenisgeving van respondenten van verschillende partijen naar het leiderschap van Alexander Pechtold wordt door middel van receptieonderzoek uitgevoerd. Receptieonderzoek is uitermate geschikt om achter de ideeën, interpretaties en beweegredenen van mensen te komen (Baarda et al, 2007: 181).

Omdat dit een kwalitatief onderzoek is, is gekozen om volgens de gefundeerde theoriebenadering van Glaser en Strauss aan de slag te gaan. Deze theorie werd in de jaren zestig door deze sociologen ontwikkeld met als doel ook gefundeerde uitspraken te kunnen doen na kwalitatief onderzoek. Kenmerkend is dat er op deze manier nieuwe theorie ontwikkeld wordt die past bij de data. Theorieën die naar het idee van de gefundeerde theoriebenadering zijn gevormd hebben vaak een verklarende en voorspellende waarde.

De eerste stap is literatuuronderzoek waarop het nieuwe onderzoek gebaseerd wordt. Dit heb ik gedaan in het theoretisch kader waarin de theorie rondom de media, populisme en

charisma is onderzocht. Vervolgens wordt er nieuwe data verzameld, in dit geval door middel van focusgroepen met stemmers van D66, de PvdA en de PVV. Vervolgens wordt de gevonden data geanalyseerd (Aalberts, 2006).

3.3. Focusgroepen

Mijn onderzoeksvraag wil ik beantwoorden aan de hand van focusgroepen. Tijdens de focusgroepen krijgen de respondenten verschillende korte filmpjes te zien waarin Alexander Pechtold voorkomt. Er worden in totaal zes focusgroepen georganiseerd, twee van elke politieke achterban. Het doel was om elke focusgroep te laten bestaan uit vier mensen, die idealiter bekend met elkaar zijn. Soms lukte het echter niet om vier mensen bij elkaar te krijgen of viel er iemand af wegens ziekte of onverwachtse andere verplichtingen. Vandaar dat de focusgroepen wisselend van grootte zijn geweest, met minimaal drie en maximaal vijf personen per groep.

Kenmerk van het houden van focusgroepen is dat de groep tot een gedeelde betekenisgeving komt. Dit heeft voor- en nadelen. Het is nadelig als je achter de beweegredenen van een individu wilt komen. In dit onderzoek is een gedeelde betekenisgeving echter geen nadeel. Als het om politiek gaat, spreken mensen daar waarschijnlijk ook over met familie of vrienden op een verjaardag of tijdens een avondje uit. Een focusgroep is hierdoor ook een geschikte methode, de interactie binnen de groep speelt een belangrijke rol (Aalberts, 2006).

Bij focusgroepen is het gevaar echter dat mensen elkaar na gaan praten en niet voor hun mening uit durven te komen. Hoewel dit een experiment betreft is het van belang een zo natuurlijk mogelijke situatie te creëren. Vandaar ook dat de respondenten bekend met elkaar moeten zijn, bijvoorbeeld omdat ze tot dezelfde vriendengroep behoren of familie van elkaar zijn.

3.4. Respondenten

Bij het houden van de focusgroepen worden drie verschillende groepen onderscheiden; sympathisanten van D66, de PvdA en de PVV. Het is de bedoeling dat de respondenten bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen op de desbetreffende politieke partij hebben gestemd. De keuze van is op deze drie groepen gevallen om het politiek leiderschap van Alexander Pechtold vanuit verschillende kanten te belichten. D66'ers zullen bekend met hem zijn en waarschijnlijk positief tegenover Pechtold staan als leider. PvdA'ers zijn een interessante groep omdat ze inhoudelijk waarschijnlijk affiniteit hebben met het gedachtengoed van D66,

maar toch op een andere partij hebben gestemd. De PVV'ers staan inhoudelijk lijnrecht tegenover D66, maar zullen wellicht op het gebied van personalisering, populisme en charismatisch leiderschap wellicht wel positief tegenover hem staan. Het is interessant om erachter te komen hoe D66 sympathisanten over Pechtold denken, maar een andere invalshoek is om te kijken hoe kiezers met een totaal andere politieke kleur naar hem kijken.

De respondenten van de verschillende politieke partijen zullen zoveel mogelijk geworven worden via mijn vrienden- en kennissenkring. PvdA stemmers waren in mijn eigen omgeving lastig te vinden, vandaar dat ik contact opgenomen heb met de lokale PvdA'ers van de jongerenvereniging van de PvdA in Rotterdam om aan respondenten te komen. Tijdens de focusgroepen namen mensen van verschillende leeftijden deel. Ook waren er ongeveer evenveel mannen als vrouwen aanwezig.

Hieronder vindt u een tabel met meer achtergrondinformatie van de respondenten.

D66 1	Leeftijd	Achtergrondinformatie
M1	24 jaar	Vorig jaar afgestudeerd op het gebied van innovatiemanagement. Werkt nu een aantal maanden als trainee bij een internationaal technisch bedrijf in Rotterdam. Komt uit de Achterhoek, woont nu een half jaar in Rotterdam Stemt al een aantal jaar op D66. Maar vindt dat de nieuwigheid van Pechtold er nu wel een beetje af is.
M2	24 jaar	Student Geschiedenis. Komt uit Oud-Beijerland, woont sinds hij studeert in Rotterdam. Heeft bij de vorige verkiezingen op D66 gestemd, maar stemde voorheen ook wel GroenLinks en SP.
V1	23 jaar	Vorig jaar afgestudeerd aan de kunstacademie richting mode. Bezigt met het opzetten van haar eigen fashionlabel en werkt daarnaast in de horeca. Afkomstig uit Oud-Beijerland, sinds haar studie woonachtig in Rotterdam. Heeft niet veel met politiek. Stemt op D66 omdat ze naar haar idee altijd goed waren voor studenten.
V2	24 jaar	Student rechten en daarnaast werkzaam als juridisch secretaresse. Woont sinds haar studentenjaren in Rotterdam, oorspronkelijk Oud-Beijerlandse. Heeft een aantal keer op D66 gestemd, maar neigt nu meer naar de VVD. Vooral omdat Mark Rutte het zo goed doet.

D66 2	Leeftijd	Achtergrondinformatie
M1	27 jaar	Heeft rechten gestudeerd in Rotterdam. Inmiddels werkzaam bij een deurwaarder. Woonachtig in Rotterdam, afkomstig uit Numansdorp. Stemde bij de laatste verkiezingen op D66 en is van plan dat te blijven doen.
M2	24 jaar	Student innovatiemanagement aan de Erasmus Universiteit. Daarnaast diverse stages en bijbaantjes. Woont inmiddels in Rotterdam, maar heeft ook gewoond in Utrecht en Oud-Beijerland. Sinds kort lid van de Jonge Democraten.
V1	29 jaar	Senior communicatieadviseur bij een Gemeente. Woonachtig in Numansdorp. Zwevende kiezer, maar vindt zichzelf wel echt bij D66 passen.

V2	26 jaar	Werkzaam als verpleegkundige bij een ziekenhuis in Rotterdam. Studeert daarnaast in deeltijd door als kinderverpleegkundige. Afkomstig uit Numansdorp, woont inmiddels 2 jaar in Rotterdam. D66 is naar haar idee een goede partij die haar idealen vertegenwoordigt.
----	---------	---

PvdA 1	Leeftijd	Achtergrondinformatie
M1	56 jaar	Werkzaam als controller. Afkomstig uit Rotterdam, woont inmiddels in Gouda. Is zes jaar lid van de PvdA, waarvan drie jaar actief.
M2	50 jaar	Wetgevingsjurist bij een ministerie, woonachtig in Gouda. Inmiddels ruim 15 jaar lid van de PvdA en sinds 2010 actief lid.
V1	53 jaar	Woont in Gouda. Al 25 jaar lid van de PvdA en vanaf het begin actief. Ook actief binnen verschillende commissies en regionale overleggen.

PvdA 2	Leeftijd	Achtergrondinformatie
M1	22 jaar	Woonachtig in Rotterdam, sinds twee jaar. Is opgegroeid in Heinenoord. Studeert rechten aan de Erasmus Universiteit en werkt daarnaast ook als docent aan de Erasmus School of Law. Is een jaar actief binnen de PvdA en de Jonge Socialisten, maar werd in 2009 lid.
M2	24 jaar	Groeide op in Papendrecht en studeerde commerciële economie en marketing. Woont in Rotterdam en is werkzaam als intercedent. Inmiddels twee jaar lid van de PvdA en de Jonge Socialisten. Bij beiden vanaf het begin actief.
M3	24 jaar	Komt uit Schiedam. Heeft in aantal jaar in de horeca gewerkt en studeert nu rechten. Zo'n 4 jaar lid van de PvdA, waarvan het laatste jaar actief.
M4	22 jaar	Woont in Schiedam. Studeert economie en recht. Actief binnen de PvdA binnen allerlei commissies.
V1	22 jaar	Studeert Geneeskunde in Rotterdam. Afkomstig uit Irak, maar woont sinds 1997 in Nederland. Is twee jaar lid van jongerenvereniging van de PvdA, waarvan een jaar actief lid.

PVV 1	Leeftijd	Achtergrondinformatie
M1	49 jaar	Heeft een eigen bedrijf in ledlampen. Stemde voorheen op het CDA of de VVD, maar heeft bij de laatste verkiezingen PVV gestemd om de boel op te schudden. Opgegroeid in Rotterdam, woonachtig in Oud-Beijerland.
V1	27 jaar	Is werkzaam als bedrijfsleider bij de Hema. Heeft hiervoor enkele jaren in het buitenland gewoond. Stemt op de PVV omdat deze partij de problemen benoemt. Al hoewel ze sommige punten iets te extreem vindt.
M2	21 jaar	Woont in Oud-Beijerland en studeert in Amsterdam. Heeft op de PVV gestemd omdat er geen beter alternatief was.

PVV 2	Leeftijd	Achtergrondinformatie
V1	54 jaar	Afkomstig uit Zeeland, maar nu zo'n tien jaar woonachtig in Oud-Beijerland. Altijd werkzaam geweest in de zorgsector, maar door pijn in de rug afgekeurd. Heeft gestemd op de PVV omdat door die partij problemen worden benoemd rondom integratie en niet al het geld naar Europa en ontwikkelingssamenwerking gaat. Weet niet of ze nu nog op de PVV zou stemmen.
V2	23 jaar	Opgegroeid in Zeeland, maar inmiddels woont ze samen met haar vriend in Rotterdam. Studeert communicatie en heeft diverse bijbaantjes in de horeca en als social media expert. Na het mislukken van het Catshuisoverleg denkt ze niet meer dat ze op de PVV gaat stemmen.

V3	21 jaar	Student rechten in Rotterdam. Werkzaam in de horeca. Heeft bij de vorige verkiezingen niet op de PVV gestemd, maar zou dat nu wel doen.
----	---------	---

3.5. Beeldmateriaal

Ik ben op zoek gegaan naar televisiebeelden van Alexander Pechtold met een zo breed mogelijke insteek. De fragmenten moeten verschillende facetten van zijn leiderschap belichten. Bovendien moeten er in de beelden verschillende onderwerpen worden behandeld en moet er variatie in de manier van communiceren zijn. Omdat de scriptie zich vooral richt op de kenmerken van charismatisch leiderschap en populisme en de deelnemers van de focusgroepen van verschillende partijen afkomstig zijn wordt hier in de keuze van het beeldmateriaal rekening mee gehouden. De keuze is gevallen op drie korte beeldfragmenten waarin Pechtold in verschillende hoedanigheden te zien is. Het eerste filmpje laat Pechtold zien in debat in de Tweede Kamer, tijdens het tweede beeldfragment is Pechtold te zien in De Wereld Draait Door. Het laatste fragment is van de toespraak die Alexander Pechtold dit jaar hield tijdens het najaarscongres voor D66.

De beeldfragmenten zijn vooral bedoeld om de respondenten aan het praten te krijgen over de verschillende kenmerken van leiderschap. Bij de ene groep zal dit wat gemakkelijker gaan dan bij de andere groep. Naast vragen als ‘Wat valt u op?’, ‘Hoe denkt u over...?’ en ‘Waarom vindt u dat?’ en ‘Deelt u ook die mening?’ zullen er ook meer inhoudelijke vragen gesteld worden. Daarom zijn er per fragment verschillende vragen geformuleerd om de gesprekken op gang te brengen mocht dit nodig zijn. Elke focusgroep werd bovendien gestart met wat algemene vragen over wat men van D66 als partij en Alexander Pechtold als politicus vindt.

In de volgende tabel vindt u de kenmerken van het populisme en charisma en in welk filmpje deze kenmerken voorkomen. Later wordt per filmpje uitgebreider uitgelegd wat er in het filmpje voorkomt.

- Zal ik er een nietje doorheen slaan? (YouTube, 2010)

Duur: 02.40 min.

Pechtold trekt met veel humor van leer tegen Geel. Kabinet Balkenende wil eerst nog meer onderzoek doen, voor het beleid uitgevoerd wordt. Pechtold komt vervolgens met een stapel rapporten aan en vraagt wanneer er nu eindelijk eens wat gedaan wordt. Vooral interessant omdat dit filmpje de anti-bureaucratische houding van Pechtold en

D66 benadrukt. Pechtold weet anti-establishment sentimenten aan te wakkeren door kritiek te leveren op de vele werkgroepen en rapporten. Bovendien vraagt Pechtold om meer transparantie. Volgens Pechtold wordt er alleen maar gepraat in de werkgroepen, maar er moet nu ook iets gebeuren. Hier zien we hem als een gedreven, charismatisch politicus die zijn punt met humor weet te maken.

- Wat vindt u van hoe Pechtold in dit fragment te zien is?
- Heeft u Pechtold vaker zo gezien?
- Is hij gepassioneerd? Heeft hij flair/ een sterke persoonlijkheid?
- Wat voor beeld heeft u van Pechtold na het zien van dit filmpje?
- Wie bekritiseert hij?
- Trekt hij van leer tegen de politieke elite?
- Hoort hij zelf bij de politieke elite?
- Weet hij ondanks de grap, nog wel steeds zijn punt te maken?

- Alexander Pechtold over zijn boek *Henk en Ingrid en Alexander* bij de *De Wereld Draait Door* (De Wereld Draait Door, 2012).

Duur: 4.52 min. - 10.00 min.

Pechtold is te gast bij *De Wereld Draait Door* om zijn boek *Henk, Ingrid en Alexander* te promoten waarvoor hij PVV stemmers interviewde. In dit stuk benadrukt Pechtold dat hij uitermate geïnteresseerd is in de mening van de gewone burger, specifiek in de PVV stemmer. In dit beeldfragment komt duidelijk aan bod dat Wilders de politieke vijand is van D66. Volgens Pechtold staan D66 en de PVV voor twee wereldbeelden. Ook noemt hij het belang van hervorming van de democratie. Pechtold wil duidelijk maken dat ondanks dat hij ver weg in Den Haag zit, hij het contact met 'de gewone man' niet is verloren. Het fragment gaat voornamelijk over zijn boek, het is de vraag of Pechtold de visie van D66 voldoende duidelijk weet te maken.

- Heeft Pechtold een politieke opponent?
- Op wat voor manier gaat hij de strijd met hem aan?
- Wat zegt hij over de invloed van de burger? En vindt hij dat belangrijk?
- Komt zijn visie in dit tv-optreden duidelijk naar voren?
- Zo ja, waar staat D66/Pechtold voor?
- Weet hij die visie voor u begrijpelijk te maken?

- Congrestoespraak D66-leider Alexander Pechtold 5 november 2011 (YouTube, 2011).

Duur: 04.20 min.

Pechtold is hier te zien op het najaarscongres van D66 in Den Haag. Hij spreekt hier vooral over Europa. Hij schetst zijn ideaalbeeld van Europa, maar vindt ook dat het de taak is van de politiek om Europa voor de burger begrijpelijk te maken. Hij bekritiseert de trage besluitvorming, de vele top-overleggen op Europees niveau en pleit voor meer transparantie. Dit beeldfragment komen meerdere punten van de kenmerkenlijst naar voren; het anti-elite gevoel, de gewone burger en een meer transparante besluitvorming. Bovendien spreekt Pechtold voor D66'ers en heeft het over 'wij', weet hij binding te creëren met zijn achterban? Ook haalt hij de 'het volk' aan: het is de taak van politici om uit te leggen aan burgers waarom Europa zo enorm belangrijk is. Burgers moeten een beter beeld krijgen van wat er allemaal in Brussel gebeurt. Nu wordt alles in geheime topoverleggen besloten. Bovendien begint hij het congres met humor en flair, hij laat op die manier een stukje van zijn persoonlijkheid zien. Het is de vraag of Pechtold zijn visie over Europa over weet te brengen op de respondenten.

- Wie spreekt Pechtold aan? Alle burgers of een bepaalde groep mensen?
- Creëert hij binding met zijn achterban?
- Is er sprake van het wij-gevoel?
- Is er een verschil in hoe we Pechtold hier zien en in de Tweede Kamer of bij *De Wereld Draait Door*?
- Vindt u politiek leiderschap belangrijk?

3.6. Analyse

De theorie met vastgestelde kenmerkenlijst op het gebied van populisme en charismatisch leiderschap vormen de basis van het receptieonderzoek. Tijdens de focusgroepen zullen deze thema's steeds aan bod komen doordat ze door de respondenten zelf genoemd worden of doordat ik de thema's inbreng.

De focusgroepen met de verschillende groepen respondenten zijn opgenomen en getranscribeerd. De uitspraken van de respondenten worden van thema's voorzien na elke focusgroep. Op die manier kunnen nieuwe inzichten weer in de volgende focusgroep worden gebruikt.

De transcripten dienen als basis voor de analyse volgens de constante vergelijkende methode, de manier van coderen van de gefundeerde theoriebenadering. Bij constante vergelijking worden de verschillende focusgroepen met elkaar vergeleken. Allereerst wordt gekeken naar de overeenkomsten en verschillen van de respondenten binnen een focusgroep. Vervolgens worden deze bevindingen weer vergeleken met de andere focusgroep met dezelfde politieke voorkeur. Ten slotte worden de verschillende focusgroepen van D66'ers, PvdA'ers en PVV'ers met elkaar vergeleken. Telkens wordt gekeken of de nieuwe resultaten binnen het al ontwikkelde model past, zo niet, dan wordt het model aangepast aan de nieuwe bevindingen. Op die manier wordt de theorie stukje bij beetje vormgegeven (Boeijs, 2002; Aalberts, 2006). Aan het einde van de analyse worden de belangrijkste thema's bij de resultaten beschreven.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de georganiseerde focusgroepen besproken. De resultaten worden behandeld aan de hand van de zeven kenmerken van populisme en charismatisch leiderschap.

4.1. Sterke visie

Tijdens de focusgroepen is veel gesproken over waar D66 voor staat als politieke partij. Hoewel eigenlijk alle respondenten D66 in het midden van het politieke spectrum plaatsen, blijft het soms lastig om te bepalen wat nu de belangrijke thema's zijn voor D66. Een belangrijke vraag is dan ook of Pechtold een duidelijke visie heeft. Heeft hij een duidelijk doel voor ogen over wat hij wil met de Nederlandse samenleving? En misschien nog wel belangrijker: weet hij zijn visie over te brengen op de burger?

Het algemene beeld dat van D66 bestaat is dat het een moderne, progressieve partij is. Een partij die hervormingen op het gebied van de arbeidsmarkt en woningmarkt niet uit de weg gaat. Ook de thema's onderwijs en Europa werden genoemd door de respondenten als het over de visie van D66 gaat. Hoewel Pechtold deze onderwerpen dus wel regelmatig noemt en op de agenda zet, is het voor de respondenten nog lang niet altijd duidelijk wat hij nu precies zijn visie is als het gaat over deze onderwerpen.

De D66-stemmers roemen de progressieve insteek van de partij. Ze vinden belangrijk dat D66 aandacht besteedt aan het onderwijs en aan de hervormingen op de huizenmarkt. Maar één van de D66'ers vindt het bovenal positief dat D66 met de tijd mee gaat en op die manier precies de balans weet te vinden tussen links en rechts. D66 stemmers over de keuze voor deze partij bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2010:

V1: Ik was bij de verkiezingen wel een zwevende kiezer. Ik ben bij D66 uitgekomen door al die stemtesten. Maar ik voelde me altijd al door D66 aangesproken omdat het een partij is die voor verandering is, die progressief is maar ook weer niet te links. Die net op een andere manier kijkt, naar hoe ze bijvoorbeeld met de huizenmarkt verder kunnen gaan.

V2: (...)Tijdens de verkiezingen heb ik ook wel voor D66 gekozen omdat ik gewoon heel erg voor hun standpunten uit de zorg was, ook vanuit mijn beroep. En wat betreft het onderwijs ben ik het altijd mee hen [D66, CV] eens. (...)

M2: Voor mij is het wel een beetje een combinatie van wat jullie allemaal hebben gezegd. Ik kijk natuurlijk in eerste instantie vanuit m'n eigen perspectief als student. Nou moet ik toegeven dat ik niet zo op de hoogte ben waar alle andere partijen voor staan. Maar D66, met name Pechtold

en Van der Ham als leiders, zijn altijd nadrukkelijk en vanuit het perspectief van de studenten bezig, voor het studeren, voor de educatie.(....)Ik heb het idee dat ze [D66, CV] het meeste in het nu leven. Links leeft vaak in het verleden, en rechts kijkt te ver vooruit die willen zoveel dingen veranderen dat het asociaal wordt. Ik denk dat D66 precies de balans vind om wel te realiseren dat heel veel dingen anders moeten de zorg en de huizenmarkt. Maar wel op een andere, sociale manier. (...)Je ziet ook dat ze zelf veranderen want het was natuurlijk altijd de partij van de gekozen burgemeester, democratie en referenda. Dat vond ik altijd maar bullshit. (...) Maar nu zie je dat ze zelf ook weer veranderen. Als je zo flexibel kan zijn als partij denk ik dat je met de tijd mee gaat en dat je je niet vast klampt aan een toekomst of een ideaalbeeld uit het verleden. Dus dat veranderlijke, vind ik juist positief.

Focusgroep D66 2, pag. 1-3.

PvdA'ers vinden D66 vooral een liberale partij. Maar ook de kroonjuwelen van D66 komen bij de PvdA'ers aan bod. Eén van de PvdA'ers geeft zelfs aan dat D66 een partij is die met nieuwe ideeën komt en de PvdA kan helpen buiten de gebaande paden te treden.

M2: (...)Maar ja als ik dan kijk naar de partijen vind ik D66 wel weer een hele liberale partij, maar daar willen ze vaak wel een beetje mee te koop lopen en dat kan overdadig zijn. Het is vaak heel veel overdadigheid bij D66. Heel veel pronken met van alles en de liberale kroonjuweeltjes. Die weten ze allemaal te vinden en daar komen ze ook altijd op terug. Maar op zich qua partij ik vind D66 wel ene partij waar je mee kan samenwerken. En een partij die je als PvdA dan vaak ook wel nodig hebt. Misschien ook wel om onszelf even buiten de box te laten denken.

Focusgroep PvdA 2, pag. 2.

D66 wordt niet alleen door D66'ers gezien als een moderne en progressieve partij, ook PvdA'ers benoemen de slimme actie van Pechtold met betrekking tot het Lente-akkoord. Pechtold wist op het juiste moment in het politieke proces toe te slaan en een groot gedeelte van de D66 agenda een rol te laten spelen in het Lente-akkoord.

M1: Hij [Pechtold, CV] heeft vorige week heel slim ingespeeld op het gat wat is ontstaan toen Wilders weg ging. Daar heeft hij met Sap [fractievoorzitter van Groenlinks, CV] heel handig gebruik van gemaakt. En gedurfd op een aantal punten z'n agenda door te voeren. Nu blijkt het kennelijk toch een vaag akkoord, maar daar heeft hij toch wel laten zien dat... Dat was wel een teken van leiderschap.

M1: Dat heeft hij goed gedaan.

M3: Ja, zijn eigen agenda...

M1: Ongeacht of je het inhoudelijk ook met het antwoord eens ben. Maar dat heeft 'ie slim aangepakt.

M3: Ja

M2: Er zijn heel veel onderwerpen die D66, mede dankzij hem , aardig naar zich toe getrokken heeft denk ik. Ook samen met zijn andere kamerkandidaten natuurlijk, maar bijvoorbeeld het onderwijs. Het onderwijs wordt vaak met D66 geassocieerd. En als je kijkt naar jongeren die sluiten ook vaak aan bij D66. Ja, dat zijn toch de slimme dingen die ze doen. De woningmarkt, alle hervormingen. Ja, dat zijn toch vaak de dingen waar D66 altijd op de een of andere manier... Niet eens dat ze met een initiatief komen, maar ze kunnen er wel altijd mee pronken.

Focusgroep PvdA 2, pag. 4.

Hoewel D66 sterk profileert op de thema's onderwijs, bestuurlijke vernieuwingen en hervormingen, wordt er tijdens de focusgroepen regelmatig gezegd dat Pechtold niet concreet genoeg is. Hij noemt wel de punten die voor D66 belangrijk zijn, maar weet ze niet voldoende uit te leggen en duidelijk te maken. Waar Wilders wellicht iets te hoog van de toren blaast en dingen roept die helemaal niet uitvoerbaar zijn, blijft de uitleg van Pechtold vaak wat wollig. Bovendien heeft Wilders het over gewone burgers, Henk en Ingrid. Pechtold geeft te weinig voorbeelden en haalt dingen aan die te abstract, te groot zijn en niet aansprekend zijn voor de burger. Naar aanleiding van het beeldfragment van de congres toespraak beschrijven PvdA'ers het als volgt:

M4: Het is wel heel erg gericht op zijn eigen achterban. Op de pensioenen, op die duizend euro of die duizend miljard euro van het steunfonds. Maar hij [Pechtold, CV] heeft het niet over de dronken Polen in de portieken in de arme wijken. En dan heeft hij het over mensen, maar als hij het over mensen heeft, heeft hij het eigenlijk over geld. Materiële zaken en niet dingen als veiligheid en dergelijke. Dat sluit heel erg aan op zijn eigen rijke intellectuele achterban. Want ja, het is logisch, hij praat voor zijn eigen congres.

M1: Maar D66 is meer een partij van het verstand. Dat klinkt misschien hard. D66 is meer een beredeneerde pragmatische partij en...

M2: En wetenschappelijk onderbouwd.(...)

M4: Ik bedoel; hij zei dat 'ie het over mensen heeft. En als die het dan over mensen heeft dan heeft die het alleen maar over duizend miljard schuld of over pensioenen dat is niet....

I: Dat komt niet heel dichtbij?

M4:Nee, precies. Dat pensioen is over 40 jaar dat staat niet dicht bij zeker niet bij jonge achterban waar hij eerst naar verwees.

V1: Ja misschien had hij [Pechtold, CV] er een beetje persoonlijker verhaal van kunnen maken. (...)

M1: Maar goed dat hoort natuurlijk ook een beetje bij het dat past ook wat minder bij D66.

M4: Ja, dat is waar.

M1: D66 speelt niet op het gevoel. Ze spelen op het verstand van mensen.

Focusgroep PvdA 2, pag. 25-26.

Ook stemmers van de PVV vinden Pechtold niet altijd even concreet. En hoewel PVV'ers van alle respondenten inhoudelijk het verste van D66 af staan is het opvallend dat een respondent in de PVV focusgroep zegt D66 best een redelijke en progressieve partij te vinden. Net als de PvdA'ers vindt hij het positief wat de partij met het Lente-akkoord heeft bereikt.

M1: Ja wat vind ik van D66 als partij? Als ik het in het totale spectrum zie van alle partijen dan zit hij meer bij de partijen die mij aanspreken dan andere partijen. Laat ik het zo zeggen. Het is niet mijn eerste partij (....) Ik weet wel dat het een moment opname is, maar wat ze nu [Lente-akkoord, CV] toch met zijn allen gedaan hebben laat D66 laat nu wel zien, vind ik, dat ze een progressieve partij zijn. Met de stap die ze nu gemaakt hebben. Om toch te proberen binnen no time iets voor elkaar te krijgen, met het akkoord.

Focusgroep PVV 1, pag. 2

De andere PVV focusgroep trekt het nut van het Lente-akkoord in twijfel. Na de verkiezingen blijft er waarschijnlijk niets van het akkoord over is hun idee. Ook onderwijs wordt door de PVV-achterban als een D66-onderwerp gezien. Alleen maakt de partij niet genoeg duidelijk wat ze nu daadwerkelijk willen.

V1: Mijn buurvrouw stemt ook D66 omdat ze in het onderwijs werkt. Dat snap ik wel, D66 is van oudsher een partij die voor het onderwijs staat. Maar wat wordt er nu echt bereikt? Staan ze nu echt wel zo goed voor onderwijs? Volgens mij valt dat wel mee. Naar mijn idee zijn ze op dat gebied gewoon niet sterk genoeg. Onderwijs is naar mijn idee ontzettend belangrijk. Het gaat om de toekomst.'

Focusgroep PVV 2, pag. 12

M1: D66 is altijd wel een partij die veel wilde investeren in onderwijs. Alleen dat vind ik ook een moeilijk verhaal want als je nou naar het totaalplaatje kijkt dan laten ze niet zo goed zien in hoeverre zij daar invloed op gehad hebben of niet.

V1: En dat vind ik nou ook. Ze hebben wel verhalen gehad over het onderwijs en alles en zo, maar dat blijft voor de meeste mensen erg vaag en abstract en niet heel concreet.

M2: Ja, het is niet concreet genoeg.

Focusgroep PVV 1, pag. 6

De verschillende focusgroepen zijn het over één ding eens: D66 is een progressieve en liberale partij die staat voor hervormingen, bestuurlijke vernieuwingen en het onderwijs. Wel is D66 naar het idee van de PvdA'ers te beredenerend en Pechtold afstandelijk. Bovendien zien zij D66 niet bepaald als een partij die voor de zwakkeren in de samenleving opkomt. Vooral welgestelde, hoogopgeleiden zouden op D66 stemmen. Ook PVV'ers vinden soms dat

Pechtold niet altijd vol vuur voor zijn idealen gaat staan. Pechtold moet concretere voorbeelden geven, heldere uitleg over thema's die er voor de burger toe doen. De aanhangers van D66 vinden Pechtold op zich wel helder, maar erkennen dat hij wat elitair overkomt en daarmee vooral hoogopgeleiden aantrekt. Voor hen, zelf hoogopgeleid, is dit geen probleem, maar de D66'ers zien in dat dit wel een probleem kan zijn.

4.2. Wij-gevoel

Weet Pechtold zijn achterban aan zich te binden? Geeft hij de respondenten het gevoel één blok te vormen samen met zijn leden en de stemmers van D66? Voor het beantwoorden van deze vraag wordt er vooral gekeken naar de reacties van de respondenten na het derde beeldfragment, de toespraak van Pechtold op het najaarscongres van D66 in november 2011. In hoeverre zien de respondenten het zogenaamde wij-gevoel terug in de tv-beelden van Alexander Pechtold?

Het thema van het Congres was Europa, een thema dat D66'ers uitermate aanspreekt. Over de manier waarop Pechtold hier te zien is, zijn de aanhangers van D66 echter wat minder te spreken. Hij heeft iets elitairs over zich heen dat voor een afstand zorgt tussen hem en de aanwezige leden van D66 op het congres. Zijn verhaal is té stijf en niet erg aansprekend volgens de D66'ers.

M1: Dit spreekt mij wat minder aan, dit is gemakkelijk scoren. Je eigen huis, tuin en keuken strijd. Als het goed is hebben de mensen hem [Pechtold, CV] daar ook neergezet, dan kan je al niet veel verkeerd doen. Je doet het al snel goed.

M1: Het is net alsof hij college geeft, in die zin is er wel een beetje een afstand. Dan is hier toch weer een beetje de elitaire dat afstandje.

V1: Hij is niet een verbindend leider.

M2: Hij staat daar meer voor visie of zo iets niet echt creatief, en daarmee zet hij zich automatisch bewust er boven.

I: Dus er is eigenlijk te veel afstand tussen Pechtold en zijn kiezers, en zelfs tussen Pechtold en de leden van D66?

V1: Ja, het gaat al om de setting. Achter zo'n kathedraal staan.

M1: Maar dat is bij al die partijcongressen. Heel krampachtig.(....)

M2: Hoe zou hij dan afgezien van de vorm inhoudelijk meer binding met de kiezers moeten krijgen?

M2: Maar het gaat ook om het verhaal want hij probeert het eerst met zijn achterban om Nicky en Bas [De vorige sprekers, CV] eerst persoonlijk aan te spreken. Maar dat komt een beetje over, als je het echt gaat analyseren, van dat het moet.(...)

M1: 'Nee maar het is wat je zegt inderdaad! Die [Nicky en Bas, CV] hebben dus wat gedaan, gesproken. Pechtold komt aan het woord. Nou dan noem je dat van de volgende generatie...Is dat dan het enige wat verbindend is? Daarna komt er een dikke vette punt en dan begint hij met z'n betoog.

Focusgroep D66 2, pag. 9-10.

Ook vinden de PvdA'ers vinden dat Pechtold in dit beeldfragment niet op zijn best te zien is. Toch verschillen zij van mening in hoeverre Pechtold zijn achterban aanspreekt met deze speech. Het Europa verhaal zal D66'ers wel aanspreken is hun idee, maar over de vorm waarin Pechtold het giet wordt niet heel positief gedacht. Ook de PvdA'ers vinden dat Pechtold hier niet voldoende binding weet te creëren met de leden van D66. Hij blijft te afstandelijk en hij mist passie en vuur.

M2: Het is zo extreem beschouwend hè. Je voelt je ook verheven boven de hele wereld als je dit zo aan hoort. Het is zijn [Pechtold, CV] waarheid en jongens ga allemaal rustig slapen. Het is superieur gedrag denk ik.

V1: En dan praat hij ook even de bezorgdheid van de mensen maar vervolgens gaat hij dan weer naar iets wat er heel ver vanaf staat.

M2: Ik kan me voorstellen dat D66 kiezers dit allemaal prachtig vinden. Om naar zo iemand te luisteren. Te kijken naar dat hij zo mooi kan praten, maar wat de inhoud is... Ik zou het niet weten.

V1: Wij zijn fijn, samen beschaafd.

I: Denkt u dat dit D66'ers wel aanspreekt die er zitten?

M2: Ja, ongetwijfeld. Anders was hij al lang weg gestemd op het congres. Maar ja...

M1: Ik heb daar geen oordeel over. Ik weet niet of dat dit D66-ers aanspreekt. Als dat zo is dan...

V1: Nee, want wat hij allemaal zegt is; leiders die allemaal toppen, toppen, toppen. Zonder knopen door te hakken. Weet je wel, wij van D66 bieden het alternatief. Als wij aan de macht komen, dan is dat gewoon een suggestie. Het is gewoon heel afstandelijk beoordelen dat die anderen die er een zootje van maken. Ja kijk, het zijn geen D66-ers die anderen.'

M2: Nee, het is echt de meester spreekt en de leerling luistert.

Focusgroep PvdA 1, pag. 11.

Ook de aanhangers van de PVV twijfelen over de verbindende factor van Pechtold met zijn eigen achterban. Ze zitten wat dat betreft op één lijn met de PvdA die ook een helder en concreet verhaal verwachten van een partijleider die op zijn partijcongres spreekt. De PVV'ers vinden dat het nu juist de kans is om jouw ideeën uit te leggen, maar hij laat hier een kans liggen.

M2: Weer schetst hij [Pechtold, CV] een heel beeld, maar hij vertelt niks.

V1: Nee het is allemaal zo....

M1: Vaag. Er is daar geen mens op zo'n partij congres die daar zit die op dit moment iets anders doet dan alleen kijken naar wat die partijleider daar staat te doen want die hoort niks. Alles wat hij daar vertelt dat weten die mensen allemaal al en voor iemand die niks van politiek weet, niks van D66 weet zou je zeggen, hij gaat daar iets vertellen maar zijn eigen achterban zit daar. Hij zit gewoon te vertellen wat zij allemaal al weten. Hij moet nu vertellen waarvan hij vindt...

V1: Meer actie, meer uitleg.

M1: Hij moet zeggen wat hij van Griekenland vindt. Wat hij van dat steunfonds vindt. Wat hij vindt van de eenheid in Europa want hij schetst een keurig beeld met die landjes, maar hij vergeet in het hele verhaal te zeggen. Hij heeft het over groot denken. Hij kijkt naar het grote Europa. Maar het grote Europa is het niet meer. (...)

V1: Nee, het spreekt niet aan. Het enige dat hij dan zegt, democraten, democraten, maar voor de rest eigenlijk niet.

M1: Als hij er van uit gaat dat zijn achterban sterk Europees georiënteerd is. Dat iedereen het eens is met één Europa, één politiek, één munt eenheid. Als dat leeft binnen die partij [D66,CV], dan zullen ze een bevestiging daarin zien uit het feit dat hij dat roept. Maar ik twijfel daar aan.

Focusgroep PVV 1, pag. 12.

Het aanwakkeren van het wij-gevoel is een kenmerk van het populisme. Pechtold scoort op dit kenmerk vrij laag. Zowel zijn eigen stemmers, D66'ers vinden dat hij zijn achterban niet echt aanspreekt, maar ook aanhangers van de PVV en de PvdA zijn van mening dat hij niet één blok vormt samen met zijn kiezers. Pechtold blijft te vaag en maakt het verhaal niet concreet genoeg. Hij vertelt een verhaal, maar weet het niet concreet te maken. Bovendien spreekt hij voor het congres alsof hij boven de rest verheven is, dit creëert een afstand met zijn leden. Een té grote afstand om voldoende van binding met zijn achterban te spreken.

4.3. Gezamenlijke vijand

Heeft Pechtold, samen met zijn aanhangers een vijand waar hij tegen strijdt? 'De ander' waardoor het wij-gevoel nog meer versterkt wordt? Pechtold maakt er geen geheim van dat hij het niet eens is met het gedachtengoed van Geert Wilders en de PVV. Zowel in de Tweede Kamer als tijdens optredens in de media trekt hij van leer tegen de standpunten van Wilders. Daarbij geeft hij vaak duidelijk aan, dat Wilders zomaar dingen roept en dat D66 daar absoluut niet in mee wil gaan. Vaak gaat het dan over thema's als integratie en immigratie, maar ook als het gaat over Europa verschillen de partijen sterk van mening. Het wordt Pechtold regelmatig verweten Wilders zelfs nodig te hebben om D66 groter te maken (Eva Jinek op Zondag, 2012).

Opvallend is dat de kiezers van D66 juist niet zo te spreken zijn over de aanval die Pechtold keer op keer opent tegen Wilders. Ze zijn van mening dat de nadruk te erg ligt op de PVV in het hele politieke debat en dat Pechtold steken laat liggen als het gaat om de visie van D66. De idealen van zijn eigen partij raken nogal ondergesneeuwd.

M1: Het is een enorm dilemma, want wat moet je nou met Wilders doen? Daar worstelt hij [Pechtold, CV] zelf ook mee. Dat zie je gewoon. Hij wil gewoon keihard reageren. Maar is dat altijd het beste?

I: Dus hij is harder gaan reageren sinds Wilders op het toneel is gekomen?

M1: Nee hij is er al wel een tijd... op dat moment is hij puur een clown in de oppositie tegen Wilders.

V2: Ik ben het wel met hem eens, hij is moe en zeikerig. Hij is niet meer sprankelend. Hij is negatief over Wilders, erg negatief allemaal. Als je terug kijkt naar vroeger zie je hem stralen. Nu is het een beetje een ouwe zeikerd steeds het zelfde riedeltje.(...)

V1: (...) Er komen voor mijn gevoel geen andere partijen met standpunten waar Wilders dan op reageert. Ik heb het gevoel dat Wilders bepaalt door zijn radicale uitspraken.

M1: Je bent een politicus en je hoort zelf ook wat aan te dragen. Op het moment dat jij puur gefocust bent op...

V1: Hij is alleen maar bezig met hoe het nou komt dat Wilders zoveel aanhangers heeft.

M2: Hij gaat teveel met het spel mee. Je leert van je ouders toch soms dat de wijste zijn mond moet houden.. Dat gebeurt te weinig.

M1: Is het goed als iedereen dan maar z'n mond houdt? Is het goed als? Is het goed als?

M2: Kies je gevecht uit. Je kan niet elk gevecht winnen.

M1: Dat is inderdaad zo.(...)

V1: Misschien moet hij het duidelijker uitleggen want dat Wilders voor hem niet zo belangrijk is. Dat hij steeds minder belangrijk wordt en er minder commotie komt. Want nu is het zo heftig.

V2: Maar dat moet hij inderdaad minder doen. Want dan zie ik Pechtold weer bij Pauw en Witteman zitten om weer uit te leggen waarom hij het niet eens is met Wilders.

V1: Ja, dat is ook wel logisch

V2: Ja het is ook wel logisch, het komt alleen niet zo positief over.

V1: Volgens mij is het maar goed dat Wilders heel de tijd van die domme dingen zegt want dan krijgt misschien heel Nederland een beetje Wilders moeheid. Dat iedereen zegt van pfff... hij zegt net wat maar het is ook gewoon niks.

Focusgroep D66 1, pag. 18-19.

De andere focusgroep waarin kiezers van D66 plaatsnamen erkent dat Pechtold zich ook wel meer op zijn eigen kiezers kan richten, maar begrijpt waarom Pechtold voor deze constructie heeft gekozen en Wilders keer op keer tegenspreekt.

M2: Misschien is het boek wel een draak om te lezen, maar aan het einde zegt hij [Pechtold, CV] iets van: "Ik kon ook nog over mijn partij programma schrijven" En dan natuurlijk gebaseerd op allemaal wetenschappelijke thema's, maar wie zit daar nou op te wachten? Weer zo'n politicus die een boek schrijft. Net als Wouter Bos met zijn vijf boeken. Dus hij [Pechtold, CV] heeft best creatief gedacht. Hij gebruikt Wilders wel. Zonder Wilders had hij hier niet zo vaak gezeten. Het is een strategisch iets denk ik.

M1: Maar er zijn meer richtingen. Hij richt zich altijd op Wilders.

M2: Maar is het niet verstandig dan, dat hij zich richt op de partij met wie het eigenlijk altijd oneens is? Want als je het de ene keer over de onderwerpen gaat praten met de PvdA waar je zelf ook gelijk mee bent gestemd. Wie ben je dan aan het promoten? Ben je dan een soort van halve coalitie aan het promoten? Of ben je dan je eigen partij aan het promoten?

M1: Ik denk zelf dat daar een gedachte achter zit van, D66 kiezers zijn het oneens dat hij [Pechtold, CV] zich nog meer op de tegenstander richt en in de aanval gaat en dan denken de kiezers van.. Dat is ons mannetje hoor! Daar blijven we bij!

V2: Maar volgens mij kan hij best veel bereiken als hij zich richt op zijn eigen kiezers want hij heeft de laatste tijd ook als je dat ziet in de peiling best veel zetels gewonnen. Als alle mensen het verhaal van D66 volgens mij goed kunnen vertellen dan win je volgens mij meer mensen voor je dan wanneer je zo in de aanval gaat.

Focusgroep D66 2, pag. 8.

Aanhangers van de PvdA zien het iets positiever dat Pechtold altijd van leer trekt tegen de ideeën van de PVV. De focusgroepen werden georganiseerd in de periode dat Job Cohen het toneel had verlaten en Diederik Samsom net was verkozen tot nieuwe partijleider. De PvdA'ers zien in Pechtold eigenlijk de oppositieleider, die sterk afstand neemt van de uitspraken van Wilders, die Cohen had moeten zijn. Pechtold durft hard tegen Wilders in te gaan, terwijl Cohen Wilders in debatten vaak niet aan kon.

M1: Hij [Pechtold, CV] komt niet altijd aan zijn eigen visie toe. De hectiek van de politiek dwingt hem er toe andere dingen te doen. Wilders aanvallen en zo. Dat soort zaken.

V1: Nou en dat doet hij [Pechtold, CV] ook gewoon hè. Daar is hij ook wel het meest uitgesproken van allemaal in. Wilders aanvallen.

I: Maar doet hij dat goed of wordt dat irritant?

M2: Nee ik vind het wel knap zoals hij dat kan doen. Onze Job Cohen, die kon dat nooit.

V1: Nee.

M2: En Diederik Samsom die kan dat denk ik beter. En dat is ook een bepaalde kunst natuurlijk om zo iemand als Geert Wilders te slim af te zijn in een debat. Nou dan moet je van ver komen en Alexander Pechtold kan dat.

V1: Ja en het is omdat het voor een groot gedeelte over de Islam en onze samenleving gaat. Ik denk dat heel veel andere partijen daar zelf ook niet goed uitgekomen zijn. We hebben wel een notitie gemaakt, maar niet iedereen staat achter die notitie. CDA wil er al helemaal liever niet over praten hè over... Het gaat over godsdienst dus moeilijk, moeilijk. Dus ook daar... ja eigenlijk is daar ook een gat dat hij opvult, omdat anderen het niet doen. Maar hij doet het met verve. Dat doet hij echt met verve.

M1: Het zou irritant kunnen worden maar dat wordt het niet, omdat het wel nuttig is.(...)

V1: Hij durft gewoon dingen te zeggen. Pechtold, die durft het gewoon.

Focusgroep PvdA 1, pag. 4.

De PVV-stemmers erkennen wel dat Pechtold altijd vooraan staat om tegen Wilders in te gaan. Ze ervaren dat echter niet zo zeer als een aanval op henzelf op de standpunten van de PVV. D66 moet zich nu eenmaal profileren ten opzichte van de andere partijen. Pechtold doet dat zich af te zetten tegen de standpunten van de PVV.

V1: Nou ik heb dat niet echt gezien hoor. Dat hij [Pechtold, CV] echt Wilders aan zit te vallen of wat dan ook.

M1: In de Kamer was hij altijd wel de eerste die voor aan een interruptie microfoon stond om het op te nemen tegen Wilders zegmaar.

V1: Ja maar op welke punten dan? Ik kan het me niet herinneren. Het zal dan wel op die hoofddoekjes zijn..

M1: Ja.

M2: Die extreme dingen.

M1: Ook dat heeft weer gewoon te maken met de positie als partij [D66, CV]. Maar laat ik het zo zeggen. Hoe kleiner de partij hoe makkelijker het is om je tegen een grote partij af te zetten want je hebt weinig te verliezen. Partijen als PvdA en CDA nemen een groot risico als ze Wilders aanvallen, maar ik denk dat er weinig mensen van D66 naar Wilders gegaan zijn. Ik denk dat Wilders groter geworden is, omdat de PvdA heel veel heeft laten liggen. Er is een bepaalde vernieuwende groep mensen bij de PvdA die dat helemaal niet zagen zitten met dat Cohen gebeuren enzo. Die zijn naar D66 gegaan voor een gedeelte, voor mijn gevoel. Misschien ook wel van de VVD waarvan ze vonden dat ze niet met een Parijse PVV samen moesten gaan of wat dan ook. Nou dan zoeken ze niet een christelijke partij op. Ze zoeken ook niet een echt linkse partij op. Nou dan komt D66 eigenlijk in beeld want dat zwerft eigenlijk tussen VVD, CDA, Groen Links. Dat dwarrelt er een beetje tussen in. (...)

M2: Nou Pechtold heeft wel altijd heel erg zijn best gedaan om ten opzichte van de PVV en Geert Wilders het Democraten 66 gevoel naar voren te blijven brengen. Het niet uitsluiten van groepen en partijen. Maar voor mijn gevoel een beetje met meel in zijn mond, want hij verdedigde iets algemeen, het democratische principe. Die groepen die hij heel erg wilde verdedigen daar is hij helemaal niet van afhankelijk. Hetzelfde als, we zijn voor de gekozen burgemeester, maar de praktische kant van de zaak.. Hij streeft tegen het fenomeen Wilders. Ik ben niet bang voor Wilders. Dat was een beetje het deel dat hij probeerde uit te stralen.

Focusgroep PVV 1, pag. 10-11.

PvdA'ers en D66'ers zien duidelijk dat Pechtold keer op keer tegen Wilders in gaat. PvdA'ers zijn daar wel iets positiever over dat de aanhangers van D66. Die missen soms de eigen idealen van D66, die daardoor wat op de achtergrond raken. Ook PVV'ers zien dat Pechtold vaak strak ingaat tegen wat de PVV zegt. Maar volgens een PVV'er is dat onvermijdelijk omdat D66 een kleine partij is. Zij moeten zich duidelijk profileren opzichte van de partijen om hen heen om stemmers te trekken. Daardoor zien ze het ook niet direct als aanval op de standpunten van de PVV zelf, maar meer als iets wat Pechtold nu eenmaal moet doen.

4.4. Sterke persoonlijkheid

Eén van de kenmerken van het charismatisch leiderschap is een sterke en sprankelende persoonlijkheid die ervoor zorgt dat zijn volgers als een magneet naar hem toe worden getrokken. Eigenlijk zijn alle respondenten het hier wel mee eens; Alexander Pechtold is een politicus met uitstraling en charisma. Wel komt in bijna alle focusgroepen de term 'elitair' aan bod. Het wordt Pechtold verweten vaak alleen voor de hoogopgeleide mensen te spreken. En hoewel veel van de respondenten van dit onderzoek hoogopgeleid zijn en tot die groep

behoren, vind niet iedereen het fair dat hij als het ware ontoegankelijk is voor andere groepen mensen. Eén van de D66 focusgroepen beschrijft het als volgt:

V1: Het negatieve is dat hij [Pechtold, CV] soms wel eens een beetje elitair overkomt. Soms is dat ook wel zijn kracht. Het spreekt mij wel aan. Het laat wel een stukje charisma zien. Maar daar spreekt hij niet altijd iedereen aan denk ik. Dat is wel zonde, terwijl anderen misschien toch toegankelijker is. Niet zijn standpunten, maar hoe iemand zich opstelt.

M2: Soms stelt hij zich voor als iemand die het allemaal wel kan regelen. Voor ons dan als "semi" hoog opgeleide mensen. Heel veel mensen vinden Roemer dan beter want die is meer van het volk. En ja ze zijn zo klein omdat mensen vinden dat hij [Pechtold, CV] zich er toch een beetje elitair boven zet. Dat is toch wel een negatief iets, daar drukt hij zich van een hele groep mensen af.

Focusgroep D66 2, pag. 3.

Dat Pechtold soms wat afstandelijk overkomt en minder toegankelijk is kwam eerder ook al naar voren. PvdA'ers beschrijven hem als een politicus die met humor toch het juiste punt weet te bereiken. Na het zien van het beeldfragment waarin Pechtold in de Tweede Kamer met een stapel rapporten aan komt zetten om zijn punt te maken zeggen PvdA'ers dat we hier te maken hebben met een ervaren politicus die op een aansprekende manier zijn boodschap weet over te brengen.

V1: Een bedreven politicus [Pechtold, CV].

M2: Nou iedereen moet wel naar hem luisteren. Niemand luistert naar iemand anders. Die Van Geel vergeet je eigenlijk gewoon en alles draait om hetgeen wat hij zegt. Dat is wel fantastisch goed.

M1: Nou wat ik zie is iemand die volledig goed voorbereid op de materie met een visie naar voren komt en op effect gericht. Maar aan de andere kant, hij speelt wel in op de reacties. Dus dat zijn eigenlijk twee dingen die ontzettend goed zijn. (...)

M1: Het debat gaat ergens over en iedereen weet waar het over gaat dus die boodschap die komt over.

V1: Ook wij, want wij weten helemaal niet waar het over gaat, maar de boodschap is, je moet nou allemaal eens ophouden met onderzoeken. Je moet eens een keer een keuze maken en beleid vaststellen en het gaan uitvoeren. Dus dat is wel helder. Dat is met zijn stapel rapporten gelukt.

Focusgroep PvdA 1, pag. 5.

De andere focusgroep met PvdA'ers is iets minder positief over het eventuele charisma van Pechtold. Wel roemen ze zijn welbespraaktheid, die misschien wel voor zijn elitaire imago zorgt.

M3: Heeft hij [Pechtold, CV] charisma? Wel in woorden, maar niet zo zeer in daden.

Iedereen lacht.

M2: Het is niet als ik nu aan hem denk, dat ik denk van nou wat spreekt 'ie veel uit zijn ogen of wát een uitstraling.

M1: Hij staat altijd met z'n ene hand in zijn zak en dan staat die met z'n andere hand zo op dat kathedr. En dan en dan nou dan beweegt die daar een beetje mee.

M2: En hij heeft z'n uiterlijk ook niet echt mee.

M1: Nee hij heeft zijn uiterlijk ook niet echt mee.. Hij draagt pakken die veel te groot zijn. Qua welbespraaktheid is heeft hij wel een bepaalde uitstraling.

Focusgroep PvdA 2, pag. 3

De aanhangers van de PVV zien hem wel als een politicus met flair en een sterke persoonlijkheid. In vergelijking met Geert Wilders en Pim Fortuyn valt hij echter weer in het niet. Pechtold wordt te zacht bevonden, hij mag soms best wat feller en vuriger het debat aangaan. Ook vinden de PVV-stemmers dat het bij Pechtold vaak wat oppervlakkig blijft. Pechtold moet duidelijke standpunten innemen en zich drukker maken om dingen die er echt toe doen volgens de PVV'ers. Toch zijn ze wel te spreken over zijn de manier waarop Pechtold zijn verhaal doet.

M1: Hij [Pechtold, CV] laat zich niet zo gauw uit het veld slaan. Het feit dat je dat met flair en humor kan brengen zegt wel wat over hoe je in elkaar zit. Dat doe je alleen als je je daar gemakkelijk en zelfverzekerd bij voelt. Als je het verkeerd doet, verkeerd aanpakt ga je daar af als een gieter natuurlijk.

V1: Het is ook nog wel op een aardige toon vind ik. Ik bedoel Pim Fortuyn die kon wat harder, wat feller en wat bozer zijn.

M2: Ja dat was wel zo maar goed dan hebben we het over een ander. Ik snap wel wat jij bedoelt maar dat vind ik eigenlijk meer bij Geert Wilders dan bij Pim Fortuyn.

V: Ja, dat is waar.

M1: Dat kan je absoluut niet vergelijken. Er werd ook zo vaak ingehakt op hem dat hij daar ook stommer van werd. Maar op Pechtold wordt niet ingehakt. Er wordt wel gedebatteerd, maar hij is politiek correct.

Focusgroep PVV 1, pag. 4-5

Er bestaat onder de verschillende politieke voorkeuren consensus over de politicus Pechtold. Hij is zelfverzekerd, heeft humor en weet zijn verhaal op een aansprekende manier te vertellen. Zijn ietwat elitaire trekjes en welbespraaktheid zorgen soms echter voor een afstand tussen Pechtold en de gewone man. Juist dat elitaire imago zorgt bij de PvdA'ers voor verdeeldheid over het charisma van Pechtold. In de ene groep beoordeelden ze Pechtold als een bedreven politicus met humor in de andere groep vonden ze dat Pechtold nog wel iets mag doen aan de manier waarop hij overkomt. PVV-stemmers zijn

van mening dat hij soms best wat feller mag zijn in het debat. Pechtold blijft altijd correct en dat is prima, maar op die manier moet hij het soms toch afleggen tegen Wilders.

4.5. Anti-elite houding

Het bekritisieren van de elite is één van de kenmerken van het populisme. Op deze manier zet een populist zich af tegen 'het Haagse', hij laat zien dat hij de problemen anders aan gaat pakken. In de jaren zestig was D66 bij uitstek een partij die zich afzette tegen het establishment. Inmiddels maakt D66 al meer dan veertig jaar deel uit van de politieke arena. In hoeverre kun je je dan nog steeds afzetten tegen de elite? Zien de respondenten een anti-establishment houding terug in de tv-fragmenten van Alexander Pechtold?

In de andere paragrafen kwam het al een aantal keer naar voren: Pechtold komt elitair over. Als je zelf wordt gezien als elite, is de vraag of je je dan nog steeds kunt afzetten tegen de elite. Tijdens de focusgroepen kregen de respondenten een fragment te zien waarin Pechtold in de Tweede Kamer aan het debatteren is met Pieter van Geel, destijds fractievoorzitter van het CDA. In vergelijking met van Geel komt Pechtold volgens de D66'ers wel veel gewoner over. Hij maakt hier op een grappige manier zijn punt. De aanhangers van D66 zeggen hier het volgende over:

V1: Dat vind ik dan wel weer goed, dat hij [Pechtold, CV] zich afzet tegen de bestuurlijke elite. Dat hij zich daar tegen keert.

M2: Misschien is hij zich wel bewust dat hij zelf eigenlijk ook wel een beetje elitair is. Dat hij in zijn media moment dat beeld sterker wil maken.

V1: Ik heb het gevoel dat hij adrem over wil komen, dat hij grappig is en volkser. Hij praat duidelijk. Pieter van Geel praat een universitair taaltje met duurdere woorden en ik vond Pechtold veel helderder overkomen. Veel gemakkelijker taalgebruik. Mensen begrijpen dat beter ze identificeren zich hier meer in. Veel mensen weten zijn achtergrond niet, ik ook niet. Hij komt minder elitair over en mensen kunnen zich daar gewoon in vinden.

M1: Hij [Pechtold, CV] maakt de politiek leuk, iedereen heeft zoiets van sympathieke vent.

V2: Hij [Pechtold, CV] komt er gewoon veel dichterbij. Dit omdat iedereen zoiets heeft van: ik snap dit en Van Geel snappen ze niet. En dan zien ze een stapel rapporten liggen en dan maakt Pechtold die grap. Er zijn heel veel plannen geschreven en ik snap niet waarom daar nog meer geld heen moet. Oh weer twintig werkende ambtenaren. En iedereen zit thuis met het idee: het kost ons alleen maar geld!

Focusgroep D66 1, pag. 9-10.

De PvdA'ers zien hem niet direct als anti-elite, maar meer als oppositieleider. Vooral omdat ze het idee hebben dat Pechtold zelf deel uitmaakt van de elite. Hij zet zich wel af tegen de coalitie, maar probeert ook met iedereen vriendjes te blijven zodat het voor hem geen probleem is om na een volgende verkiezingsperiode wel aan de andere kant van het toneel

terecht te komen. Volgens de PvdA-stemmers houdt Pechtold altijd de optie open om zelf in het kabinet te gaan zitten, daarom moet hij zich niet te veel afzetten tegen de regering. Wel zet D66 zich af tegen de ‘regentenmentaliteit’ volgens de PvdA’ers.

M2: Ja het is natuurlijk Democraten 66 dus meer de burger betrekken bij de politiek, meer zeggenschap geven. Zich afzetten tegen de regentenmentaliteit van de gevestigde politieke orde en allerlei instrumenten bedenken om de burger zeg maar het 151ste kamerlid te laten zijn.

Focusgroep PvdA 1, pag. 3

V1: Hij [Pechtold, CV] is anticoalitie. Hij is oppositie. Dat is wat er aan de orde is! Hij zegt van, coalitie jullie doen niet wat jullie horen te zijn. Jullie regeren niet. Jullie doen je werk niet. Jullie zijn allemaal bezig met uitstel vanwege onderzoek. Maar dat is niet anti-elite hoor.

M2: Ja regelmatig maakt hij onderdeel uit van de elite. Hij zit in de oppositie, maar ook met het oog op de toekomstige machtspositie in het kabinet. Hij positioneert zich altijd zo, aan de ene kant is hij een goede oppositieleider, maar je zou hem ook zo in het kabinet kunnen zetten. Hij zal nooit zover gaan in het oppositionele debat dat hij zich diskwalificeert voor regeringsverantwoordelijkheid.

M1: Dit is ook geen aanval op een of ander elitaire iets. Dit is gewoon puur je doel proberen te bereiken. De discussie te winnen, punten maken.

V: Ik kwam hem laatst tegen in de Tweede Kamer en heel even in zo’n draaideur en weet je wel met van die hokjes waar Pechtold zomaar in mag dus het duurde even. En hij was heel rustig. Dat viel me echt heel erg op. Gewoon heel verschrikkelijk rustig en aardig. Dus achter te schermen gaat hij gewoon goed om met iedereen. Hij is niet anti.

Focusgroep PvdA 1, pag. 6.

M1: Maar Pechtold is wel een betere oppositie leider geweest dan Job en Diederik.

M3: Ja maar het gaat nu niet om personen.

M1: Maar als oppositievoerder doet D66 het dus beter dan de PvdA bijvoorbeeld.

M4: Komt omdat de PvdA aan de macht zit. Als soort van machthebber. Nee, maar de PvdA heeft heel veel jaar in het centrum van de macht gezeten dus heel lastig als je vervolgens in de oppositie terecht komt. Beleid gaan voeren tegen partijen die min of meer nog het beleid uitvoeren. Lijkt me wel lastig.

M1: Het is wel een rechts kabinet en dan moet je als PvdA juist heel sterk oppositie kunnen voeren en het is heel gek dat juist Pechtold daar op sommige punten, met name natuurlijk de integratie en het immigratiebeleid heel sterk in is geslaagd.

Focusgroep PvdA 2, pag. 15-16.

De aanhangers van de PVV zijn van mening dat Pechtold wel probeert tegen de gevestigde orde in te gaan, maar dat dat nog niet altijd lukt. Hij is niet sterk genoeg in de oppositie, vooral naast Rutte valt hij weg. Een andere respondent vertelt dat D66 links en rechts wordt ingehaald door andere partijen die nu dezelfde anti-elite houding hebben als D66 veertig jaar geleden had.

M1: Nou hij [Pechtold] doet het wel vaker, maar als partij vind ik meer dat ze zelf moeten toegeven dat ze onderdeel zijn geworden van de gevestigde politieke partijen. En dat is wat ik net wilde aangeven is dat ze eigenlijk een beetje voorbij gelopen zijn aan andere partijen zeg maar die weer opnieuw die vinger op die zere plek leggen. Die het waarschijnlijk wat harder en wat grover aan gepakt hebben dan dat hij en D66 dat van origine hebben gedaan en daarom zijn ze daarmee weg gelopen.

Focusgroep PVV 1, pag. 4.

Onder de D66'ers, PVV'ers en PvdA'ers bestaat overeenstemming over de eventuele anti-establishment houding van D66. Hoewel iedereen erkent dat de partij in vroegere tijden bij uitstek een anti-elite partij was, nu is dat toch een stuk minder aan de orde. De partij had van oudsher een anti-regentenhouding, maar die nu plaats gemaakt voor het voeren van oppositie. Vooral PvdA-stemmers zien hem als de oppositieleider die de PvdA de afgelopen tijd niet heeft kunnen leveren. D66'ers zien hem eigenlijk alleen als anti-elite als je Pechtold afzet tegen wat oudere conservatieve politici van het CDA, die de oplossing zien in nóg een werkgroep van ambtenaren. Maar zoals de PVV-stemmers al aangeven, is D66 links en rechts voorbij geschreden door nieuwe partijen, zoals de PVV en de SP, die zich afzetten tegen het establishment.

4.6. 'Het volk'

Populisten zien spreken vaak namens 'het volk'. Ze zien 'het volk' of de 'gewone man' vaak als homogene groep. Pechtold staat niet bekend als iemand die voor de 'gewone man' spreekt. De term elitair werd meerdere malen in de focusgroepen genoemd. Hoewel Pechtold zelf aangeeft wollig taalgebruik te willen vermijden, lukt het hem niet altijd te zeggen waar het op staat, wat Wilders volgens sommigen wel doet. Pechtold heeft niet alleen het imago elitair te zijn, de respondenten vinden ook dat zijn partij alleen maar hoogopgeleiden aantrekt. Vinden de respondenten dat 'het volk' centraal staat bij de beeldfragmenten van Alexander Pechtold?

Ook D66'ers zelf erkennen dat D66 een partij is die vooral voor de hoogopgeleiden spreekt. Hoewel de respondenten, zelf hoogopgeleid, zich er zelf wel door aangesproken voelen, vinden ze dat het soms wel wat volkser mag. Ze hekelen dat hij niet altijd even toegankelijk is.

M2: Soms stelt hij [Pechtold, CV] zich voor als iemand die het allemaal wel kan regelen. Voor ons dan als "semi" hoog opgeleide mensen. Heel veel vinden Roemer dan beter want die is meer van het volk. En ja ze zijn zo klein omdat relatief weinig mensen dat hij zich toch wel een beetje elitair boven zet. Dat is toch wel een negatief iets, daar drukt hij zich van een hele groep mensen af.

V2: Ik denk dat hij soms zijn imago ook een beetje tegen heeft.

I: Want wat voor imago heeft hij?

V2: Nou het idee dat hij wel pretendeert en voor iedereen opkomt maar hij komt niet echt van dat imago omdat hij zelf ook een beetje elitair figuur is met zijn huis en hoe hij erbij zit..

I: Dus dat is wel een beetje een probleem?

V2: Dat denk ik wel voor mij persoonlijk niet...

M1: Voor iedereen!

V2: Ja dat denk ik. Wat Sjoerd zegt, daar kan ik ook wel een beetje in komen. Maar ik denk dat het af en toe komt omdat hij eigenlijk te veel wil benadrukken van ik ben toch maar zoals Henk en Ingrid. Ik sta er heel dicht bij! Terwijl eigenlijk weet iedereen wel dat dat niet waar is.

Focusgroep D66 1, pag. 5-6

Ook de PvdA'ers zien D66 niet bepaald als een partij voor het volk. Volgens de PvdA-stemmers is D66 vooral een partij waar hoogopgeleide en welvarende mensen opstemmen. Zodra je je baan kwijtraakt of ziek wordt is D66 niet de juiste partij voor jou. Ook jongeren worden voelen zich aangetrokken tot D66, maar dat zijn dan wel jonge mensen die hoogopgeleid zijn.

V1: D66'ers dat zijn mensen die het goed hebben, waar mee het goed gaat. Als alles goed met je gaat zit je bij D66 goed, maar zodra je bijvoorbeeld werkloos raakt of ziek wordt tja.... Pechtold vind ik een echte D66'er. Is gewoon zo. Het is natuurlijk een goede middenklasser. Je hebt ook bepaalde gedeelten van Nederland, waar veel D66'ers wonen naar verhouding. Dat zijn veel mensen die in een grote stad werken, maar buiten wonen. Wageningen he, dat is nou typisch een D66 woonomgeving, waar hij woont. Ik vind hem wel heel erg D66.

M2: Nou ik vind hem niet echt een wetenschapper.

V: Dat is hij ook niet.

M2: Want als ik aan D66 denk dan denk ik toch aan hoogleraren, professoren.

V: Nee ben je mal.

M2: Allemaal een elitaire studieclub.

V: Nee dat zijn gewoon bovengemiddelde mensen met een bovengemiddeld inkomen en een bovengemiddelde opleiding, maar niet intellectueel. Niet allemaal.. Ik bedoel niet de professoren.

V: De rechters.

M1: Rechters, ambtenaren.

Focusgroep PvdA 1, pag. 2

M1: Maar als je echt een probleem hebt dan is D66 zoals ik het zie niet de partij waar je naartoe zou gaan. Dan zou je naar de Partij van de Arbeid, de SP of desnoods naar Wilders gaan om wat hij beweert daarvoor op te komen. Dat zie ik bij de uitingen van D66 en dus ook bij Pechtold niet.

Focusgroep PvdA 1, pag. 10.

M1: Ik denk dat Pechtold de hoger opgeleide, enigszins welgestelde mensen aan spreekt.

M2: Ja

M1: En heel veel jongeren maar dan veel jongeren met een HBO plus opleiding denk ik. Ik denk dat 'ie op het MBO weinig vrienden heeft. Dat is ook de zijn verhaal is ook genuanceerd. Dat spreekt die mensen niet aan. Die mensen willen gewoon duidelijkheid.

M2: Ja

M1: Pechtold is dat is D66 heel ingewikkeld en gecompliceerd verhaal. En ook de economische politiek spreekt überhaupt de hoger opgeleide aan.

M2: Ja

V1: Daar maak je wel een punt. Daarom ligt Geert Wilders ook zo goed in de peilingen. Omdat het gewoon iemand is die simpel zegt waar hij voor staat. En heel veel mensen begrijpen dat gewoon gemakkelijker dan weer een politicus die er om heen draait.

Focusgroep PvdA 2, pag. 26-27.

De PVV'ers sluiten zich hierbij aan. De achterban van D66 is van oudsher een club hoogopgeleiden en welgestelden. Anderen zullen zich ook niet snel aangetrokken voelen tot de partij, zij hebben er simpelweg niets te zoeken. Ook wordt Pechtold gezien als elitair.

M2: Gevoelsmatig denk ik dat het aandeel hoogopgeleiden hoger ligt dan bij SP of GroenLinks.

V1: Dat denk ik ook. Vooral veel studenten. Vaak in die studentenkamers zag je overal die D66 posters weer naar voren komen.

M2: bij D66 is het hbo+ allemaal. Dat gevoel roept het wel op. Met een beetje milieusaus eroverheen, want dat doet het bij iedereen goed.

I: Vind je Pechtold zelf ook elitair?

M1: Zo komt hij wel een beetje over.

V: Ja, hij praat ook wel een beetje zo ja. Een beetje afstandelijk ook.

M1: Maar niet op een vervelende manier. Een beetje op dezelfde manier als je zegt het koningshuis. Daar moet hij [Pechtold, CV] natuurlijk niets van hebben. Het koningshuis, daarvan wil je aan de ene kant dat het heel benaderbaar is voor het volk, maar aan de andere kant wil je ook dat ze netjes gekleed gaat, wel in die gouden koets gaat want ze moet wel aan het plaatje voldoen. Dat heb je bij politici ook. Die Spekman van de PvdA met alle respect, maar dat houdt een keer op natuurlijk. (...)

M1: Maar ik bedoel.. Hij heeft wel een beetje iets elitaire wat hij oproept. De gemiddelde arbeider zal niet gauw op Pechtold of D66 stemmen. Ook al heeft hij misschien best wel bepaalde ideeën die daarbij aan zouden sluiten. Wouter Bos heeft heel lang het imago gehad van, de econoom die te snel gegaan is en hij ging zich toen ook wat anders kleden.

Focusgroep PVV 1, pag. 7.

Je als politicus verbonden voelen met het volk is een kenmerk van populistische politiek. Pechtold hoeft niet bang te zijn hier aan gelinkt te worden, omdat hij bij verre na niet wordt gezien als een volks politicus. Pechtold wordt door zowel PVV'ers, PvdA'ers en door zijn eigen kiezers gezien als elitair. D66 is bij uitstek een partij waar je op stemt als alles goed met je gaat. De D66 stemmer is hoogopgeleid, heeft een leuke baan en een mooi huis, is het beeld dat door de respondenten van de verschillende politieke partijen geschetst wordt. D66 heeft dus een duidelijke achterban. Op zich is hier niets mis mee, Pechtold moet echter wel waken voor het gevoel van afstandelijkheid dat hij opwekt.

4.7. Directe democratie

Populisten staan positief tegenover een meer directe democratie, waarin burgers meer invloed krijgen in het politieke proces. D66 is van oudsher een partij die meer democratisering binnen het Nederlandse bestel promoot. Meer transparantie en referenda, gekozen burgemeesters en minister-presidenten zijn allemaal punten op de agenda van D66. Ze worden dan ook wel de kroonjuwelen van D66 genoemd. In hoeverre zien de respondenten dat Pechtold directe democratie promoot in de beeldfragmenten?

De D66-stemmers hebben het idee dat D66 dat de laatste tijd een beetje losgelaten heeft, vooral omdat er niet echt draagvlak voor de ideeën van de partij was op het gebied van bestuurlijke vernieuwing. De ene D66'er vindt het een goede zaak dat de kroonjuwelen van D66 wat minder aandacht krijgen. Anderen zouden het juist goed vinden als er meer focus zou komen op meer transparantie, bijvoorbeeld in Europa en een gekozen burgemeester vinden ze ook helemaal geen slecht idee.

M2: Je ziet ook dat ze [D66, CV] zelf veranderen want het was natuurlijk altijd de partij, van de gekozen burgemeester, democratie en referenda dat vond ik altijd maar bullshit. Niet altijd, maar die mensen weten het heus wel beter dan heel het land. Het is dan wel een democratie, maar een referendum heeft gewoon geen zin. Maar nu zie je dat ze zelf ook weer veranderen. Dat ze zich gewoon tegen de verkiezingen uitspreken. Dat is misschien weer ondemocratisch. (...)

Focusgroep D66 2, pag. 3.

V2: (...) Die bestuurlijke dingen hebben ze [D66, CV] ten minste geprobeerd maar het bruikbare gaat elke keer niet door.

M1: Maar of het ook goed is weet ik niet zeker. (...) Nu met Wilders en ik denk op het moment dat al die bestuurlijke vernieuwingen doorgevoerd zouden zijn, dan was het nu een toringzooi geweest. Dat denk ik gewoon. (...)

I: Zien jullie D66 nog echt als een partij die dat hoog in het vaandel wil hebben staan bestuurlijke vernieuwingen of speelt dat niet heel erg mee voor jullie?

M2: Het is op de achtergrond gekomen. In Nederland in ieder geval. In Europa ambiëren ze het meer.

M1: Maar ook met provincies en zo wilden ze ook met gemeentes en provincies veranderen en dat soort dingen.

I: Is dat belangrijk voor jullie of niet echt?

V1: Ik wel!

V2: Ik vind dat wel belangrijk.

M1: Ja, vooral transparantie.

V1: Het is ook wel leuk om zelf je burgemeester te kiezen.

M1: Er zitten veel haken en ogen aan geloof ik. Het is ook wel gevaarlijk.

V2: Referenda misschien, maar transparantie is in ieder geval niet slechter voor iemand!

M1: Dat is zeker waar. (...)

V2: Ja, maar ik kan wel waarderen dat ze een insteek hebben dat heel het ambtelijke apparaat op een gegeven moment gewoon een beetje moet worden vernieuwd omdat het niet meer houdbaar is. Mensen zijn met sommige dingen gewoon te bureaucratisch in Nederland. (...)

Focusgroep D66 1, pag. 12-13.

De veranderingen die D66 bepleitte op het gebied van bestuurlijke vernieuwing stonden de laatste tijd volgens deze PvdA'er op een laag pitje. Vooral omdat de partij ontdekte dat de ideeën betreffende democratisering niet zo populair waren onder de kiezers. Bovendien waren de plannen ook vaak politiek niet haalbaar.

V1: Maar ze [D66, CV] hebben zelf geconcludeerd op enig moment dat ze moesten ophouden met de kroonjuwelen hè. Omdat ze daar al zoveel moeite voor hadden gedaan. Ze hebben gewoon zelf gezegd van we zetten die kronen even in de kast. Nu pas sinds net voor de val zag je weer dat ze over de gekozen burgemeester nadachten. Dat dat niet in de belangstelling stond. Ze waren het zat, het had allemaal niets opgeleverd. Veertig jaar strijd zonder enig resultaat.

Focusgroep PvdA 1, pag. 5.

Ook in de andere PvdA focusgroep zijn de respondenten van mening dat de kroonjuwelen wat minder gepromoot worden door D66. Dit zou vooral komen doordat de partij maar een klein aantal zetels heeft en het daardoor niet zo veel nut heeft te beginnen over veranderingen waar toch weinig draagvlak voor te vinden is.

M1: Het verhaal over de kroonjuwelen zie ik tegenwoordig meer bij zijn collega Gerard Schouw.

M2: Ja

M1: Maar goed Pechtold is daar natuurlijk minister voor geweest van de Kroonjuwelen van D66 zoals men dat altijd zo mooi noemt. En die heeft men nu weer van stal gehaald. Maar in zijn verhaal hoor ik het eigenlijk niet echt meer. Het is natuurlijk ook na dat hele fiasco van 2000. Wat was het 2000? Wanneer is De Graaf weg gegaan, 2004? Toen de Eerste Kamer het verloor. En daarna is het natuurlijk heel stil geweest met hun hele bestuurlijke vernieuwingsplannen. Die waren trouwens nog veel meer dan alleen gekozen burgemeester of premier. Ze willen ook het hele kiesstelsel om gooien. Naar een beetje een Duits systeem. Maar ja, al die dingen zijn allemaal een beetje weggezaakt. En men dacht waarschijnlijk, met drie zetels in de kamer moet je maar niet beginnen over dat soort grote veranderingen.

M2: Nee

M1: En nu zitten ze [D66, CV] met z'n tien in de Kamer en staan ze in de peiling op vijftien zetels of zo. Dus nou dan heb je iets meer basis om dat te doen. En dan hebben ze ook weer dat vertrouwen om dat te zeggen. We gaan weer met onze oude vertrouwde dingetjes pronken. Ik denk dat het in de campagne ook wel weer stevig terug zal komen bij Pechtold.

Focusgroep PvdA 2, pag. 22.

Ook een PVV respondent ziet dat D66 de plannen rondom bestuurlijke vernieuwing de laatste tijd minder aandacht heeft gegeven en vindt dat best goed. Deze PVV-stemmer vindt het

goed dat D66 zich inzet voor een meer democratisering. Naar zijn idee is het prima om je als D66 voor bestuurlijke vernieuwing in te zetten, maar er moet ook niet te veel nadruk op gelegd worden. Er zijn belangrijkere en meer urgente zaken.

M1: D66 heeft de kroonjuwelen een beetje losgelaten. Nou ik vind het op zich wel belangrijk dat ze dat naar voren brengen. Dat ze daar als partij voor staan. Ik vond dat ze daar teveel nadruk op legden vroeger, in het totaal plaatje. Ik bedoel dat je bij D66 net zo'n gevoel krijgt als bij de PVV met het polenmeldpunt en dat soort zaken. Dat gaat helemaal een eigen leven leiden terwijl er nog zoveel meer dingen zijn. D66 is veel breder, maar het beeld blijft alleen maar hangen bij dat ze met die kroonjuwelen bezig zijn en verder niks. Dat is niet goed. Veel mensen vinden ook die liggen er helemaal geen dag wakker van wel of geen gekozen burgemeester. Als een burgemeester op een eerlijke manier benoemd wordt, die aan het profiel voldoet en dat soort zaken. Dan denk ik dat ik daar nog beter mee af ben dan een gekozen burgemeester want die mensen die op iemand stemmen terwijl ze eigenlijk niet weten op wie ze stemmen.

Focusgroep PVV 1, pag. 2.

Aanhangers van D66, PvdA en PVV zitten op dit gebied vrijwel op één lijn. Iedereen is het erover eens dat D66 de laatste jaren minder aandacht heeft gevraagd voor een meer directe democratie. Wel wordt de partij nog steeds geassocieerd met deze kroonjuwelen. De respondenten zien D66 wel als een partij die democratisering promoot, Pechtold wordt hier echter niet mee geassocieerd. PVV-stemmers staan op zich niet negatief tegenover een meer directe democratie, maar er moet niet al te veel nadruk op gelegd worden.

5. Conclusie

In de inleiding van deze Master's thesis is de volgende hoofdvraag geformuleerd: *Hoe geven sympathisanten van D66, de PvdA en de PVV betekenis aan het leiderschap van Alexander Pechtold en herkennen zij hierin kenmerken van het populisme en charismatisch leiderschap?* In dit hoofdstuk wordt er antwoord gegeven op de hoofd- en deelvragen. Daarna worden de resultaten besproken in verhouding met de literatuur. Ten slotte zullen een aantal adviezen gegeven worden met betrekking tot vervolgonderzoek.

5.1. Samenvatting

Tijdens de focusgroepen is geprobeerd de respondenten zoveel mogelijk zelf te laten vertellen over wat zij vinden van Alexander Pechtold en D66. De beeldfragmenten zorgden ervoor dat bepaalde belangrijke thema's aan bod kwamen. Aan de hand van de kenmerkenlijst van het populisme en charismatisch leiderschap die vastgesteld waren in het theoretische gedeelte zijn er deelvragen opgesteld. De deelvragen hadden betrekking op de lijst van kenmerken van populisme en charismatisch leiderschap die in het theoretisch kader zijn vastgesteld. In de onderstaande tabel worden per politieke voorkeur de opvattingen met betrekking tot de kenmerken beschreven.

	D66	PvdA	PVV
Sterke visie	- De partij is progressief, staat voor hervormingen en het onderwijs. - D66 is niet te links en niet te rechts en gaat met zijn tijd mee. - D66 staat open voor veranderingen.	- D66 is een moderne, liberale partij waar goed mee samen te werken valt. - D66 denkt out of the box. - D66 pronkt met de kroonjuwelen en het onderwijs. - Goed wat D66 bereikt heeft met het Lente-akkoord. - Pechtold praat over thema's die te ver weg zijn voor burgers.	- D66 is een progressieve partij. - Positief over de medewerking van D66 aan het Lente-akkoord. - Pechtold maakt niet concreet wat hij nu precies wil.
Wij-gevoel	- Pechtold is geen verbindend leider. - Hij komt soms elitair en afstandelijk over.	- Pechtold komt afstandelijk over. - Mist passie en vuur om binding te creëren met zijn achterban. - Praat over onderwerpen die er voor de burger niet toe doen.	- Pechtold is niet concreet genoeg, daardoor lukt het niet om de mensen naar zich toe te trekken. - Moet duidelijker zijn in wat zijn ideeën nu precies zijn, bijv. bij Europa.

Gezamenlijke vijand	- Sommige D66'ers vinden dat Pechtold te veel aandacht besteed aan Wilders en zo de visie van D66 steeds minder promoot. - Anderen vinden het goed dat Pechtold steeds tegen Wilders ingaat, omdat hij op die manier laat zien dat D66 het niet eens is met de PVV.	- Pechtold gaat altijd op een sterke manier tegen Wilders in. - Hij kan Wilders met verve aan. - In dat opzicht is hij een echte oppositieleider.	- Pechtold staat altijd wel vooraan om op Wilders te reageren. - Hij moet dat ook wel doen, om D66 als kleine partij te profileren tussen de andere partijen.
Sterke persoonlijkheid en Aantrekkingskracht	- Pechtold heeft een sterke persoonlijkheid en charisma - Maar hij mist soms aantrekkingskracht omdat hij elitair en ontoegankelijk overkomt.	- Sommige PvdA-stemmers vinden Pechtold een aansprekende en bedreven politicus met humor. - Anderen vinden hem iets minder charismatisch en soms wat stijf overkomen.	- Pechtold is een zelfverzekerde politicus met flair. - Mag soms wat feller zijn in het debat om niet weg te vallen, bijvoorbeeld ten opzichte van Wilders.
Anti-elite houding	- Pechtold zet zich af tegen de bestuurlijke elite. - Hij maakt duidelijk dat er in plaats van werkgroepen en onderzoeken er nu eindelijk iets gedaan moet worden.	- Pechtold is meer een oppositieleider, dan een politicus met een duidelijke anti-elite houding. - Wel heeft D66 van oudsher een anti-regentenmentaliteit.	- Andere partijen, bijv. de PVV en de SP, hebben een veel duidelijkere anti-elite houding hebben dan D66 op dit moment.
'Het volk'	- Pechtold pretendeert wel voor iedereen op te komen, maar in werkelijkheid komt hij vooral op voor de elite en hoogopgeleiden.	- D66 is vooral een partij voor hoogopgeleide en welgestelde mensen. - Als je werkeloos raakt of ziek bent is D66 geen partij waar je op terug kunt vallen.	- Pechtold spreekt jonge, hoogopgeleide mensen aan. - De gemiddelde arbeider zal zich niet snel aansluiten bij D66.
Directe democratie	- D66 heeft de laatste tijd minder de nadruk gelegd op bestuurlijke vernieuwingen. - Sommige D66'ers vinden dat prima, anderen vinden democratisering wel belangrijk.	- De kroonjuwelen zijn de laatste jaren op de achtergrond verdwenen. - PvdA-stemmers verachten dat er de komende periode meer aandacht zal zijn voor bestuurlijke vernieuwingen bij D66, dit omdat de partij groeit.	- D66 heeft de kroonjuwelen losgelaten. - Het is prima dat democratisering wordt bevorderd, maar er moet niet té veel nadruk op worden gelegd. Er zijn belangrijkere zaken.

De eerste vraag had betrekking op de visie van Alexander Pechtold. Weet hij de visie van D66 over te brengen? Bij alle focusgroepen kwamen de thema's onderwijs, bestuurlijke vernieuwingen, hervormingen op de woning- en arbeidsmarkt aan bod als men aan D66 dacht. Op die manier weet Pechtold dus duidelijk te maken welke onderwerpen er toe doen voor de partij. Waar hij echter tekort schiet is in de uitleg. Zowel PvdA'ers als PVV'ers vinden dat hij in zijn uitleg niet helder genoeg is, maar te abstract blijft.

Ook als het gaat om het creëren van binding met zijn achterban schiet Pechtold tekort volgens de respondenten. Zelfs D66'ers noemen hem 'geen verbindend leider'. Pechtold heeft een superieure houding die voor afstandelijkheid zorgt, menen de PvdA'ers. De PVV-

stemmers zijn van mening dat Pechtold niet aansprekend genoeg is tijdens zijn Congrestoespraak.

Als het gaat om de aanpak van Pechtold betreffende zijn politieke vijand, Geert Wilders verschillen de groepen van mening. Sommige D66-stemmers zijn het zat dat Pechtold steeds maar weer tegen Wilders ingaat. Het laat een negatieve indruk op hen achter. Pechtold zich volgens hen beter richten op de ideeën van D66. Andere D66'ers snappen wel dat Pechtold zich keer op keer richt op Wilders. Door zich af te zetten tegen de PVV zorgt hij ervoor dat er twee blokken worden gevormd en als je voor D66 kiest ben je in ieder geval tegen Wilders, is volgens hen de gedachte erachter. PvdA'ers vinden het positief dat Pechtold Wilders regelmatig aanvalt. Ze zien in hem de oppositieleider die de PvdA lange tijd heeft gemist. De PVV-stemmers zijn van mening dat Pechtold wel wat feller mag worden in het debat, zeker in vergelijking met Fortuyn of Wilders.

De meeste respondenten zagen in Pechtold wel een politicus met charisma en charme. D66'ers erkennen echter wel dat Pechtold elitair overkomt waardoor hij een groot gedeelte van de Nederlandse bevolking wellicht niet aanspreekt. PvdA'ers zijn verdeeld over het charisma van Pechtold. De ene groep vindt dat er nog wel wat aan de uitstraling van Pechtold verbeterd kan worden. In de andere focusgroep zijn de PvdA-stemmers van mening dat Pechtold een 'bedreven politicus' is die de aandacht op een leuke manier naar zich toe weet te trekken, maar toch zijn standpunten duidelijk weet te maken. PVV'ers zien hem als een zelfverzekerde politicus met humor en flair.

Als we kijken naar de anti-elite houding van Pechtold en D66 ligt het iets complexer. D66-stemmers zien in hem wel degelijk een man die afstand neemt van de bestuurlijke elite. PvdA'ers erkennen dat D66 een partij is die zich afzet tegen de regentenmentaliteit maar vinden hem meer oppositieleider dan iemand die zich afzet tegen het establishment. In zijn rol in de oppositie gaat hij volgens de PvdA'ers echter nooit zo ver dat hij niet meer in staat zou zijn in de toekomst te gaan regeren. PVV'ers kaarten aan dat D66 inmiddels zelf onderdeel is geworden van de gevestigde politieke partijen en daardoor een stuk minder anti-elite is dan bijvoorbeeld Wilders.

Pechtold is geen politicus die het volk aanspreekt en telkens aan 'het volk' refereert, daar zijn de verschillende respondenten het over eens. Eerder zagen we al dat men vindt dat D66 vooral een partij is voor hoogopgeleiden. Zelf komt Pechtold regelmatig elitair over en samen met zijn welbespraaktheid zorgt dit voor een afstand tussen hem en de 'gewone man'.

Hoewel hij steeds pogingen doet om te laten zien dat hij bij de normale mensen hoort, lukt dit niet echt.

D66 heeft de kroonjuwelen de laatste tijd een beetje losgelaten, concluderen de focusgroepen. Sommige D66-kiezers zijn hier enthousiast over. Anderen vinden het een wat minder goede zaak. De PvdA'ers zijn van mening dat D66 de laatste jaren wat minder aandacht besteedt aan bestuurlijke vernieuwingen doordat ze minder zetels hadden in de Tweede Kamer. Nu de partij weer aan het groeien is verwachten ze dat de kroonjuwelen weer belangrijker zullen worden bij D66.

5.2.Discussie

Canovan (1999) vindt dat populistische partijen vooral gekenmerkt worden door hun anti-elite houding en het refereren aan 'het volk'. Uit het receptieonderzoek is gebleken de respondenten van mening zijn dat 'de gewone man' zich niet snel thuis zou voelen D66 en Pechtold. Pechtold spreekt juist meer welgestelde en hoogopgeleide mensen aan. Wat betreft de anti-elite houding komt duidelijk naar voren dat D66 als partij wel duidelijke associaties oproept tegen het establishment te zijn. Pechtold als partijleider doet dit duidelijk veel minder.

Taggart (2000) benadrukt verder dat veel populistische partijen opkomen in tijden van crisis. Ze weten op dat moment de burgers ervan te overtuigen dat het allemaal anders moet, dat zij de beste oplossingen hebben. In zekere zin voldoet D66 wel aan dit kenmerk van populisme. De Europese economische crisis speelt een grote rol in de huidige politiek. Keer op keer wijst Pechtold er op dat er straffe hervormingen nodig zijn om de economie er weer bovenop te helpen. Deze hervormingen zijn niet altijd populair en gaan regelmatig in tegen de ideeën van de huidige bestuurlijke elite. Maar ook eerder wees Pechtold de regerende politici op het belang om beslissingen te maken en plannen door te voeren. Dat werd duidelijk in het beeldfragment waarbij Pechtold in discussie gaat met Van Geel (You Tube, 2008).

In dat beeldfragment hekelt Pechtold de talloze rapporten die geschreven worden door werkgroepen van ambtenaren. De besluitvorming werkt te traag, aldus Pechtold, er moet maar eens iets gedaan worden. Populisme wordt ook gezien als een politieke communicatiestijl (Jagers en Walgrave, 2007). In die zin past Pechtold beter in het plaatje. Want op het gebied van communicatie neigt Pechtold soms wel naar het populisme. Hij weet bijvoorbeeld beeldend en helder uit te leggen dat er genoeg werkgroepen van ambtenaren zijn geweest door met een stapel rapporten aan te komen in de Tweede Kamer.

Volgens Elchardus (2002) wil het populisme van nu democratiseren en politieke instellingen veranderen. Ook D66 staat voor een meer directe democratie en bestuurlijke hervormingen. Volgens de respondenten weet Pechtold dit alleen niet altijd goed uit te dragen. Onder leiding van Pechtold kregen de kroonjuwelen van D66 minder aandacht. Toch kaart Pechtold regelmatig thema's als bureaucratie, democratie en transparantie aan.

D66 lijkt onder het leiderschap van Pechtold tot het progressieve populisme. Progressief populisme legt de nadruk op het individu en autonomie (Elchardus, 2002). Volgens Elchardus (2002: 11) wordt je automatisch een populist als je het individu centraal stelt en belangrijk vindt.

Populistische partijen zijn vaak gebaat bij sterke, charismatische leiders. Eatwell (2006) meent dat populistische leiders aan een aantal kenmerken moeten voldoen. Allereerst moeten ze een sterke visie hebben en die op een duidelijke manier aan burgers uit kunnen leggen. Uit het receptieonderzoek bleek dat de respondenten een aantal belangrijke thema's met D66 associëren. Maar wat D66 nu precies wil weet Pechtold toch niet altijd duidelijk te maken. Pechtold weet de visie niet helemaal goed over te brengen en maakt de thema's die voor zijn partij belangrijk zijn niet concreet genoeg, zoals Wilders dat bijvoorbeeld wel kan.

Verder concludeert Eatwell (2006) dat het belangrijk is die visie uit te dragen en dat er als leider tegen je wordt opgekeken. Hierbij is het echter belangrijk dat de afstand tussen jou en het volk niet té groot wordt. Dat is waarschijnlijk het punt bij Pechtold. De respondenten noemden Pechtold allemaal elitair en soms wat afstandelijk. Omdat hij een stukje toegankelijkheid mist weet Pechtold ook niet altijd genoeg binding te creëren met zijn achterban. De volgers van een politiek leider moeten de politiek leider wel op een voetstuk plaatsen, maar hij moet ook wel één van hen blijven.

Een gemeenschappelijke vijand kan echter ook voor binding zorgen. In het geval van Pechtold gebeurt juist het tegenovergestelde. Zijn discussies met Wilders zorgen juist voor verdeeldheid bij de D66-stemmers. Sommigen vinden het goed dat hij steeds tegen de ideeën van Wilders ingaat, zodat duidelijk is dat D66 daar in ieder geval niet voor staat. Anderen zijn van mening dat Pechtold te veel op Wilders reageert en niet voldoende duidelijk weet te maken wat nu de visie van D66 is.

Ten slotte zijn ook het hebben van een sterke persoonlijkheid en aantrekkingskracht kenmerken van charismatisch leiderschap volgens Eatwell (2006). Veel respondenten vinden Pechtold een politicus met humor en flair. Aantrekkingskracht heeft Pechtold minder. Men

vindt hem elitair en dat maakt hem minder toegankelijk. Hij staat niet dicht bij de burger en dat zorgt voor een afstand tussen hem en zijn kiezers.

5.3. Vervolgonderzoek

Voor verder onderzoek op dit gebied zou het interessant zijn om een bredere focus te hebben. Dit onderzoek is gedaan met stemmers van D66, PvdA en PVV. Een vervolgonderzoek zou eventueel ook kiezers van andere partijen aan focusgroepen mee kunnen laten doen om een completer beeld te krijgen.

Bij het doen van onderzoek is belangrijk dat de verschillende groepen met elkaar vergelijkbaar zijn. De vergelijkbaarheid is in dit onderzoek iets beperkt. De D66'ers en PVV'ers die deelnamen aan de focusgroepen waren stemmers op de desbetreffende partijen, maar waren verder niet politiek actief. Omdat het lastig was PvdA-stemmers in mijn eigen omgeving te vinden heb ik contact opgenomen met PvdA-leden. Op die manier is er een verschil ontstaan tussen politiek actieve en minder actieve, maar wel politiek geïnteresseerde deelnemers. In een volgend onderzoek zou het dus interessant zijn om deze groepen verder te onderscheiden. Wat is het verschil tussen politiek actieve en inactieve mensen, tussen leden en stemmers?

Tevens waren de respondenten vrijwel allemaal hoogopgeleid en geïnteresseerd in de politiek. Lager opgeleiden zijn vaak minder geïnteresseerd in de politiek en de wetenschap, waardoor ze lastiger te bereiken zijn voor dit soort onderzoeken. Maar wellicht geeft hetzelfde onderzoek met lager opgeleiden wel een heel ander beeld van Pechtold en D66.

6. Literatuur en bronnen

- Aalberts, C. (2006). *Aantrekkelijke politiek? Een onderzoek naar jongeren en popularisering van politiek?* Amsterdam: Het Spinhuis.
- Altheide, D. & Snow, R. (1979). *Media Logic*. Beverly Hills, California: Sage Publications.
- Andeweg, R.B. & Irwin, G.A. (2005). *Governance and Politics of the Netherlands*. New York: Palgrave Macmillan.
- Appel aan iedere Nederlander die ongerust is over de ernstige devaluatie van onze democratie (1966). D66.nl. Verkregen via: <http://site.d66.nl/9359000/d/appel15091966.pdf>, bezocht op 4 januari 2012
- Alexander Pechtold vs. Pieter van Geel. Zal ik er een nietje doorheen slaan? (2010). Verkregen via: <http://youtube.com/watch?v=Y8GVbHgWroM>, bezocht op 10 februari 2012.
- Baarda, B. & M. de Goede (2007). *Basisboek Methoden en Technieken*. Berkenwoude: Stenfert Kroese.
- Bennett, S.E. (1997). Why young Americans hate politics, and what we should do about it. *Political Science and Politics* 30, 47-53.
- Boeije, H. (2002). A purposeful approach to the constant comparative method in the analysis of qualitative interviews. *Quality and Quantity* 36: 391-409.
- Bos, L., van der Brug, W. & de Vreese, C. (2010). Media coverage of right-wing populist leaders. *Communications* 35, 141-163.
- Canovan, M. (1984). 'People', Politicians and Populism. *Government and Opposition* 19 (3), 312-327.
- Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies* 47, 2-16.
- Canovan, M. (2004) Populism for political theorists? *Journal of Political Ideologies* 9 (3), 241-252.
- Clarke, H.D. & Stewart, M.C. (1998). The decline of parties in the minds of citizens. *Annual Review of Political Science* 1, 357-378.
- Congrestoespraak D66-leider Alexander Pechtold (11 november 2011). Verkregen via: <http://www.youtube.com/watch?v=7Wd7QbG5Dec>, bezocht op 8 maart 2012.
- Corner, J. (2007). Media, Power and Political culture. In: E. Devereux (Red.) *Media studies, key issues and debates* (211-230). London: Sage Publications.

- Corner, J., Pels, D. (2003). *Media and the Restyling of Politics: Consumerism, Celebrity and Cynicism*. Liverpool: Sage Publications
- D66.nl (2012a). Verkregen via: http://www.d66.nl/pechtold/persoon/alexander_pechtold, bezocht op 9 februari 2012.
- D66.nl (2012b). Verkregen via: http://www.d66.nl/d66nl/item/anders_ja , bezocht op 23 februari 2011.
- Decker, F. (2006). Theoretische und ländervergleichende Perspektiven', in: F. Decker, red., Populismus. Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv? Wiesbaden 2006, 9-32.
- De Wereld Draait Door (3 februari 2012). Alexander Pechtold is te gast om zijn boek Henk, Ingrid en Alexander te promoten. Verkregen via: <http://www.uitzendinggemist.nl/afleveringen/1238016>, bezocht op 10 februari 2012.
- Eatwell, R. (2006). The concept and theory of charismatic leadership. *Totalitarian Movements and political religions* 7 (2): 141-156.
- Elchardus, M. (2002). *De Dramademocratie*. Tielt: Lannoo.
- Eva Eva Jinek op Zondag (5 februari 2012) Alexander Pechtold is te gast om zijn boek Henk, Ingrid en Alexander te promoten. Verkregen via http://www.omroepwnl.nl/video/detail/Eva-Jinek-op-Zondag_13782036, bezocht op 10 februari 2012.
- Galston, W.A. (2001). Political Knowledge, Political Engagement, and Civic Education. *Annual Review of Political Science* 4, 217-234.
- *Geen Stijl* (2008) *Ella Vogelaar klappt dicht*. Verkregen via, http://www.youtube.com/watch?v=pk5_PBTkcA, bezocht op 1 juni 2012.
- Graber, D. (2004). Mediated Politics and Citizenship in The Twenty-First Century. *Annual Review Psychology* 55, 545-571.
- Houtman, D. & Achterberg, P. (2010). De Haagse kaasstolp en de mensen in de samenleving: Populisme en personalisering in de Nederlandse politiek. *Sociologie* 6 (1), 102-111.
- Jagers, J. & Walgrave, S. (2007). Populism as political communication style. An empirical study of political parties discourse in Belgium. *European Journal of Political Science* 46 (3), 319-345.
- Kepplinger, H.M. (2002) Mediatization of Politics: Theory and Data. *Journal of Communication* 52 (4) 972-986.
- Kleinnijenhuis, J. et al. (2003). *De puinhopen in het nieuws. De rol van de media bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2002*. Alphen aan de Rijn: Kluwe.
- Kleinnijenhuis, J.D. Oegema en J.H. Takens (2009). Personalisering van de politiek. In G. Voerman (Ed.), *Jaarboek 2007 DNPP*. Groningen: DNPP

- Marcus, G.E. (2002). *The Sentimental Citizen: Emotion in Democratic Politics*. University Park: The Pennsylvania State University Press.
- Mazzoleni, G & Schulz, W (1999) "Mediatization" of Politics: A Challenge for Democracy? *Political Communication* 16, 247-261.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and opposition* 39 (4): 542-563.
- Parlement.com (2012). Verkregen via:
<http://www.parlement.com/9291000/biof/02993?ignopener+1> , bezocht op 9 februari 2012.
- Pechtold, A. (2012). *Henk, Ingrid en Alexander*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Pels, D. & van Zoonen, L. (2002). Idolen met ideeën; de nieuwe democratische elite. *Pluche*, nr. 2, 58-67.
- Pels, D. (2007). Het glazen huis van de democratie. Politiek sterrendom na Fortuyn. *Justitiële verkenningen* 33 (2), 9-20.
- Schudson, M. (1998). *The Good Citizen. A History of American Civic Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Taggart, P. (2004). Populism and representative politics in contemporary Europe, *Journal of Political Ideologies* 9 (3), 269-288.
- Van Aelst, P., Maddens, B., Fiers, S & Noppe, J. (2008). Politicians in the News: Media or Party Logic? : Media Attention and Electoral Success in the Belgian Election Campaign of 2003. *European Journal of Communication* 23 (2), 193-210.
- Van der Brug, W. & Mughan, A. (2007). Charisma, leader effects and support for right-wing populist parties. *Party Politics* 13 (1), 29-51.
- Van Zoonen, L. (1998). A Day at the Zoo: Politicians, Pigs and Popular Culture. *Media Culture and Society* 20: 183-200.
- Van Zoonen, L. (2002a). *Media, cultuur & burgerschap: een inleiding*. Amsterdam: Aksant.
- Van Zoonen, L. (2002b). Plezier & Politiek in de Entertainmentsamenleving: de gangen van de macht (2). *Socialisme en Democratie* 12, 22-30
- Van Zoonen, L. (2004). Imagining the Fan Democracy, *European Journal of Communication* 19 (1), 39-52.
- Van Zoonen, L. (2005). *Entertaining the Citizen: When Politics and Popular Culture Converge*. Lanham: Rowman & Littlefield